

ДЕРЖАВНА
СЛУЖБА
ЯКОСТІ ОСВІТИ
УКРАЇНИ

УПОВНОВАЖЕНИЙ ІЗ ЗАХИСТУ
ДЕРЖАВНОЇ МОВИ

РЕЗУЛЬТАТИ

**моніторингу щодо забезпечення
функціонування державної мови
в освітньому процесі у закладах
загальної середньої освіти**

у 2024/2025 навчальному році

ЗМІСТ

ПРО ДОСЛІДЖЕННЯ	4
Завдання дослідження	5
Відбір респондентів	6
ОСНОВНІ ВИСНОВКИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ	9
ХАРАКТЕРИСТИКА УЧАСНИКІВ МОНІТОРИНГОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	11
МОВНА САМОІДЕНТИФІКАЦІЯ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ	16
МОВА ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ / СЕРЕДОВИЩА	20
МОВА У ПОВСЯКДЕННОМУ ЖИТТІ	28
МОВА І ІНТЕРНЕТ	37
РІВЕНЬ ВОЛОДІННЯ ДЕРЖАВНОЮ МОВОЮ	41
ЧИННИКИ, ЩО СТРИМУЮТЬ ДІТЕЙ ВИКОРИСТОВУВАТИ ДЕРЖАВНУ МОВУ В УСІХ СФЕРАХ ЖИТТЯ	45
ОСВІТНІ ПЛАТФОРМИ / КУРСИ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	48

ПРО ДОСЛІДЖЕННЯ

Українська мова як державна є основою національної ідентичності та ключовим чинником консолідації українського суспільства. Вона забезпечує рівні можливості для всіх громадян у здобутті освіти, доступі до знань і реалізації конституційного права на навчання.

Питання використання державної мови в освіті чітко врегульовано на законодавчому рівні. Конституція України (стаття 10) визначає українську як єдину державну мову. Закон України «Про освіту» (стаття 7) встановлює, що мовою освітнього процесу є державна мова. Закон України «Про повну загальну середню освіту» (стаття 5) підтверджує цей принцип у сфері загальної середньої освіти, а Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (стаття 21) конкретизує обов'язки закладів освіти щодо використання державної мови у навчанні.

Таким чином, використання української мови в закладах освіти є не лише правовою нормою, а й важливою умовою забезпечення якісної, доступної та інтегративної освіти для кожного здобувача.

Упродовж квітня–травня 2025 року Державною службою якості освіти України спільно з Уповноваженим із захисту державної мови проведено III цикл моніторингового дослідження стану дотримання мовного законодавства у закладах загальної середньої освіти. Дослідження є логічним продовженням системної аналітичної роботи, спрямованої на вивчення мовної ситуації в освіті, зокрема в умовах воєнного стану, змін демографічної структури та посилення уваги до питань національної ідентичності.

Моніторинг здійснюється з 2023 року та охоплює три цикли. Проведення чергового, III циклу, дозволяє не лише зафіксувати актуальний стан функціонування державної мови в освіті, але й порівняти динаміку змін, виявити сталі тенденції, нові виклики та результати впроваджених управлінських рішень.

Метою дослідження є виявлення та відстеження тенденцій щодо забезпечення функціонування державної мови в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти, а також визначення чинників, що впливають на мову спілкування учасників освітнього процесу у повсякденному житті та сприяють посиленню їхньої мотивації до підвищення рівня володіння українською мовою.

Звіт за результатами III циклу містить глибокий аналіз мовного середовища закладів освіти, тенденцій мовного розвитку учнів, рівня впровадження державної мови у професійну діяльність учителів та повсякденне життя, а також висвітлює регіональні особливості, зміни у динаміці, вплив повномасштабної війни на мовну поведінку та ставлення до державної мови як чинника єдності українського суспільства.

Перший цикл моніторингового дослідження щодо забезпечення функціонування державної мови в освітньому процесі в закладах загальної середньої освіти, 2022/2023 навчальний рік.

За результатами підготовлено інформаційно-аналітичні матеріали, з якими можна ознайомитися на офіційному вебсайті Державної служби якості освіти за посиланням: <https://surl.lu/khkliq>

Другий цикл моніторингового дослідження щодо забезпечення функціонування державної мови в освітньому процесі в закладах загальної середньої освіти, 2023/2024 навчальний рік.

За результатами підготовлено інформаційно-аналітичні матеріали, з якими можна ознайомитися на офіційному вебсайті Державної служби якості освіти за посиланням: <https://surl.li/ncfkux>

Завдання дослідження:

- виявити тенденції щодо забезпечення функціонування державної мови в освітньому процесі у закладах загальної середньої освіти;
- з'ясувати чинники, що впливають на вибір мови спілкування учасниками освітнього процесу;
- з'ясувати вплив мови на вибір учасниками освітнього процесу контенту у мережі «Інтернет»;
- вивчити само- та взаємооцінку рівня володіння державною мовою учасниками освітнього процесу;
- визначити чинники, що перешкоджають використанню державної мови учасниками освітнього процесу у повсякденні;
- визначити рівень мотивації учасників освітнього процесу для удосконалення знань з української мови.

Відбір респондентів

Для здійснення III циклу моніторингу щодо забезпечення функціонування державної мови в освітньому процесі Державною науковою установою «Інститут освітньої аналітики» сформовано вибірку закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО) з генеральної сукупності, що охоплює всі ЗЗСО України, у яких здійснюється навчання у 8–11 (12) класах. При цьому до розгляду включалися лише заклади, що мають еквівалент I–III ступенів, за виключенням приватних, спеціальних закладів та інтернатів. Загалом до генеральної сукупності увійшло 6 458 ЗЗСО, з них 3 147 розташовані у міській місцевості, а 3 311 — у сільській. Загальна кількість учнів / учениць 8–11 (12) класів становить 1 031 928 осіб, з яких 755 026 — мешканці міст, а 276 902 — сільської місцевості. Географія дослідження охоплює усі 24 області України та місто Київ, за винятком Автономної Республіки Крим.

На основі зазначеної сукупності сформовано репрезентативну вибірку, що включає 124 заклади загальної середньої освіти, з них 87 міських ЗЗСО, у яких навчаються 19 673 учнів / учениць 8–11 (12) класів у 805 класах, із середньою наповнюваністю 24 учні на клас; 37 сільських ЗЗСО, у яких навчаються 3189 учнів / учениць у 191 класі, із середньою наповнюваністю 16 учнів на клас.

Таблиця 1

Розподіл закладів загальної середньої освіти, чисельності учнів / учениць та середньої наповнюваності 8–11 (12) класів за макрорегіонами та типом місцевості

Макрорегіон	Міська місцевість				Сільська місцевість			
	К-сть ЗЗСО	Чисельність здобувачів освіти у 8–11(12) класів	К-сть 8–11(12) класів	Середня наповнюваність класів	К-сть ЗЗСО	Чисельність здобувачів освіти у 8–11(12) класів	К-сть 8–11(12) класів	Середня наповнюваність класів
Захід	19	4 090	176	23	23	2 195	123	17
Північ	12	3 097	117	26	4	257	19	12
Центр	11	2 154	90	23	5	290	22	13
Південь	8	1 727	76	23	4	388	21	19
Схід	23	4 729	202	25	1	59	6	10
м. Київ	14	3 876	144	26				
Загальний підсумок	87	19 673	805	24	37	3 189	191	16

З метою узагальнення та порівняльного аналізу результатів моніторингового дослідження заклади загальної середньої освіти згруповано за шістьма територіальними одиницями — п'ятьма макрорегіонами та окремо м. Київ. Поділ здійснено з урахуванням адміністративно-територіального розташування закладів освіти, а також для забезпечення репрезентативності вибірки на регіональному рівні (рис. 1).

Захід охоплює 42 заклади освіти з восьми областей: Волинської, Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської, Рівненської, Тернопільської, Хмельницької та Чернівецької.

Північ представлений 16 закладами з Житомирської, Київської, Сумської та Чернігівської областей.

Центр включає 16 закладів освіти з Вінницької, Кіровоградської, Полтавської та Черкаської областей.

Південь складається з 12 закладів, розташованих у Миколаївській, Одеській та Херсонській областях.

Схід об'єднує 24 заклади з Дніпропетровської, Донецької, Запорізької, Луганської та Харківської областей.

Місто Київ розглядається як окрема територіальна одиниця, у межах якої до дослідження залучено 14 закладів загальної середньої освіти.

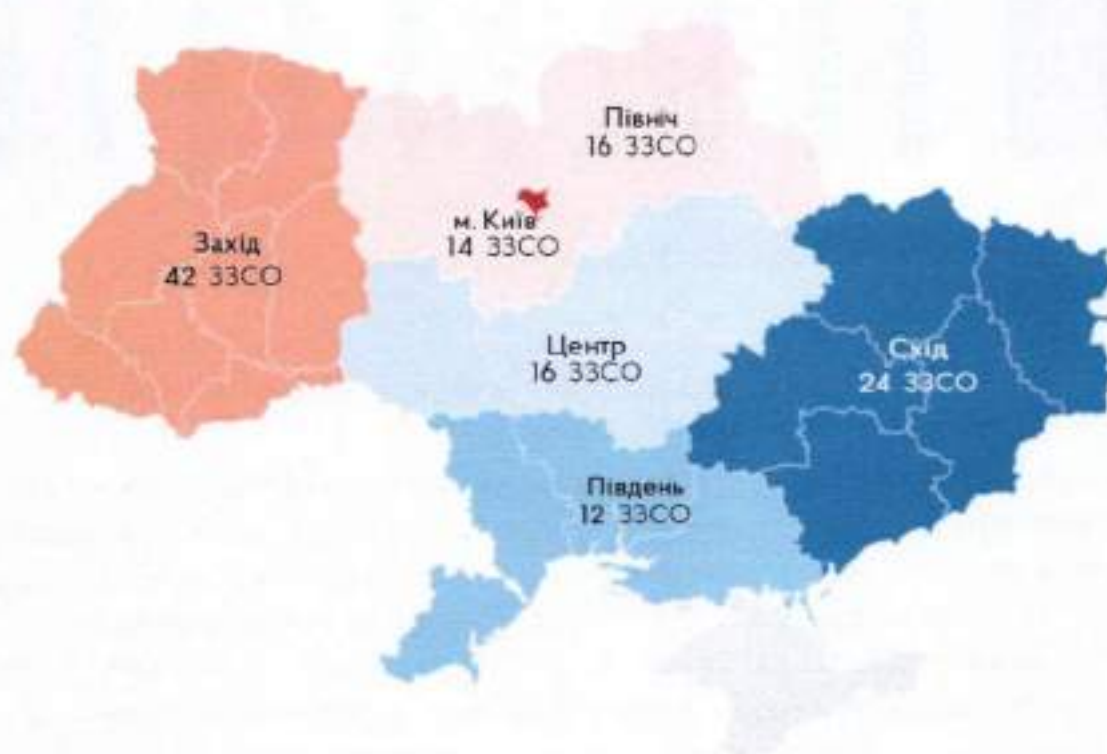

Рис. 1. Мапа розподілу закладів загальної середньої освіти – учасників моніторингу

Збір даних тривав з 28 квітня до 12 травня 2025 року та відбувався шляхом онлайн-анкетування учасників освітнього процесу.

В опитуванні III циклу моніторингу взяли участь **35 716 респондентів**:

- учні / учениці — 5 727 учасників (77 % опитаних здобувають освіту в закладі освіти, що розташований у місті / селищі, 23 % — у селі);
- батьки, інші законні представники здобувачів освіти — 25 695 учасників (у 84 % опитаних батьків діти здобувають освіту в ЗЗСО, що розташовані у місті / селищі, у 16 % — в селі);
- учителі — 4 294 учасники (77 % опитаних учителів працюють у ЗЗСО, що розташовані у місті/селищі, 23 % — у селі).

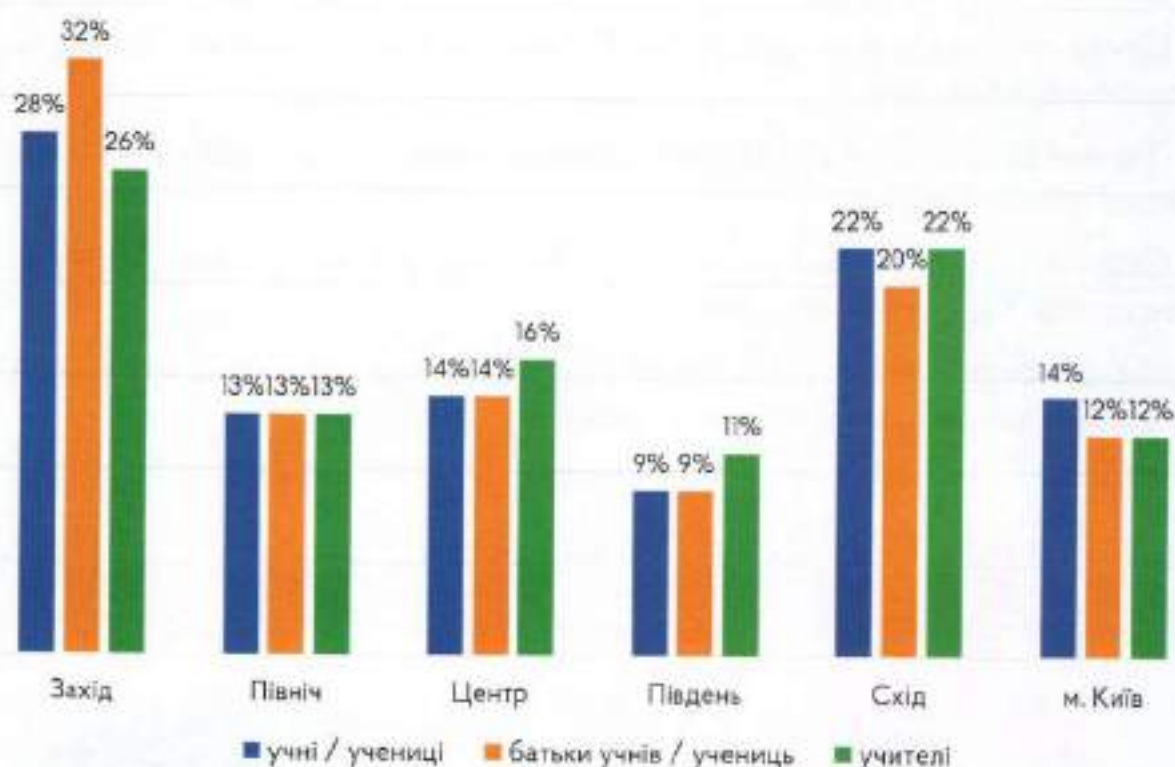

Рис. 2. Розподіл учасників опитування за макрорегіонами

У кожному закладі освіти участь в опитуванні було запропоновано взяти:

- кожному другому за списком у класному журналі учню / учениці, яким виповнилося 14 років та які здобувають освіту у класі «А» на паралелі 8-х – 11 (12)-х класів (8-го – 11 (12)-го класів, якщо клас на паралелі один);
- батькам (особам, які їх замінюють), діти яких здобувають освіту на початковому, базовому середньому та профільному середньому рівнях освіти;
- учителям, які забезпечують освітній процес на початковому, базовому середньому та профільному середньому рівнях освіти.

Філії опорних закладів освіти участі у моніторингу не брали.

ОСНОВНІ ВИСНОВКИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ

Результати дослідження свідчать про посилення української мовної самоідентифікації серед учасників освітнього процесу. Після зниження показників у минулому навчальному році цього року зафіксовано зростання частки респондентів, які вважають українську мову рідною. Найвищий рівень ототожнення з українською мовою традиційно спостерігається у Західному макрорегіоні. Водночас суттєве зростання цього показника зафіксовано на Півдні та в Центральній Україні. У той же час на Сході країни та у місті Києві частка тих, хто вважає українську рідною, залишається нижчою, а подекуди навіть демонструє незначну негативну динаміку.

Використання української мови в освітньому процесі стабілізувалося та продовжує демонструвати позитивну динаміку. Зросла частка педагогічних працівників, які послідовно застосовують державну мову не лише під час уроків, а й у неформальному спілкуванні — на перервах, у взаємодії з батьками та між собою. Зафіксовано найвищі показники за весь період проведення моніторингового дослідження.

Особливо помітні позитивні зміни спостерігаються у Східному, Центральному та Південному регіонах, де, за оцінками учнівства, частка вчителів, які використовують українську мову на перервах, зросла на 16–17 % порівняно з попереднім роком. Натомість у місті Києві зафіксовано зниження цього показника на 7 %.

Позитивною є також тенденція до скорочення вживання російської мови серед здобувачів освіти. Порівняно з 2023/2024 навчальним роком, на 4 % зменшилася частка учнів / учениць, які спілкуються переважно або виключно російською мовою як під час навчання, так і на перервах. Водночас російська мова залишається присутньою в шкільному середовищі: загалом кожен десятий учень / учениця продовжують використовувати її у спілкуванні з однолітками. Особливо це актуально для Східного регіону та міста Києва, де частка таких дітей сягає приблизно 40 %.

Тішить той факт, що зросла частка педагогічних працівників, які послуговуються українською мовою поза межами школи, що свідчить про сталу мовну позицію та послідовність у щоденній комунікації.

Для учнівської молоді активне використання української мови більш притаманне саме середовищу ЗЗСО. У повсякденному спілкуванні частка тих, хто користується державною мовою, знижується. Особливу увагу привертає зростання кількості батьків, які зазначили, що останнім часом почали частіше використовувати російську мову у побуті. Імовірно, це також позначається на мовній поведінці дітей поза освітнім процесом, зокрема в родинному та побутовому спілкуванні.

У регіональному розрізі найбільш проблемними залишаються міська місцевість, Східний регіон і місто Київ, де зберігаються сталі російськомовні практики.

У межах дослідження також з'ясовувалося, чи змінювалася мова спілкування учасників освітнього процесу впродовж останнього часу. Найбільші зрушення у бік активнішого використання української мови зафіксовано серед батьків — 47 % опитаних зазначили, що стали частіше послуговуватися державною мовою. Схожі тенденції спостерігаються і серед учнівства — про зростання частоти вживання української повідомили 43 % школярів.

Фіксується зниження рівня споживання україномовного інтернет-контенту серед учнівства: лише 54 % зазначили, що здебільшого або виключно користуються українськомовними ресурсами — проти 71 % два роки тому. Водночас 38 % орієнтуються передусім на зміст, незалежно від мови, а 6 % — споживають контент винятково російською.

Разом із тим зростає підтримка україномовного дубляжу фільмів серед усіх категорій респондентів, що свідчить про поступову зміну мовних уподобань у культурному споживанні.

Серед учителів зростає частка тих, хто користується українською в онлайн-комунікації, що корелює з підвищенням рівня мовної самоідентифікації.

Рівень володіння державною мовою загалом оцінюється позитивно, особливо серед педагогічних працівників. Водночас щодо учнівства спостерігається певна стриманість в оцінках з боку дорослих. Так, 73 % старшокласників вважають, що вільно володіють українською мовою. Однак батьки оцінюють мовний рівень своїх дітей нижче — на 63 %, а педагоги ще стриманіше — на 60 %.

Серед основних чинників, які стримують дітей від активного використання державної мови в усіх сферах життя, учасники опитування найчастіше називали мовну ситуацію в родині (переважно спілкуються російською мовою). До інших значущих чинників належать мова контенту, який діти споживають в інтернеті та соціальних мережах, а також упереджене або зневажливе ставлення до української мови з боку окремих представників найближчого оточення. Визначені чинники демонструють, що формування стійкої україномовної поведінки учнівства потребує комплексного підходу: підтримки родин, якісного україномовного медіапростору та розвитку позитивного ставлення до державної мови на всіх рівнях соціальної взаємодії.

Приємною тенденцією є зростання запиту на підвищення рівня володіння українською мовою серед учнівства, зокрема у Східному регіоні. Так, 22 % опитаних здобувачів освіти зі Сходу України зазначили, що хотіли би покращити свої знання з української мови. Це свідчить про внутрішню мотивацію та усвідомлення цінності державної мови як інструменту соціальної інтеграції та особистісного розвитку.

Цікаво, що серед тих учнів / учениць, які висловили бажання вдосконалити володіння українською мовою, 3 % наразі перебувають за кордоном. Причому переважна більшість із них – 70 % – є представниками Східного регіону.

Зниження у 2024/2025 навчальному році показників визнання української мови рідною, а також частоти її використання в повсякденному житті серед учасників освітнього процесу в місті Києві може бути зумовлене низкою чинників. Передусім варто враховувати демографічні зміни, спричинені повномасштабною війною. Столиця стала одним із головних центрів розміщення внутрішньо переміщених осіб, серед яких значну частку становлять російськомовні громадяни зі Східного та Південного регіонів.

Моніторингове дослідження засвідчило поступове зміцнення позицій української мови в освітньому середовищі та у повсякденному житті учасників освітнього процесу. Водночас регіональні відмінності, зокрема у Києві та на Сході країни, залишаються викликом для освітньої політики. Посилення уваги до мовної складової у школі, підтримка мовної стійкості в сім'ях та цифровому просторі – ключові напрями, які потребують послідовної реалізації.

ХАРАКТЕРИСТИКА УЧАСНИКІВ МОНІТОРИНГОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

У рамках проведеного моніторингового дослідження проаналізовано соціально-демографічний склад респондентів, які взяли участь в опитуванні. До вибірки увійшли здобувачі освіти, їхні батьки (законні представники), а також педагогічні працівники. Представлені нижче дані охоплюють ключові характеристики учасників опитування, зокрема показники статі, типу населеного пункту, регіону проживання та інформацію щодо перебування за межами України на момент проведення дослідження. Зазначена інформація є важливою для подальшого інтерпретування результатів та забезпечення репрезентативності вибірки.

У межах дослідження опитано 5 727 здобувачів освіти, з них: 25 % учнів / учениць 8-х класів, 27 % – 9-х, 24 % – 10-х та 24 % – 11 (12)-х класів; 44 % – хлопці, 56 % – дівчата. Протягом трьох навчальних років кількісний склад учнів 8–11 (12)-х класів залишався стабільним із незначними коливаннями. Спостерігається також стабільний розподіл учнів за статтю, що забезпечує порівнюваність результатів дослідження у динаміці (рис. 3, 4).

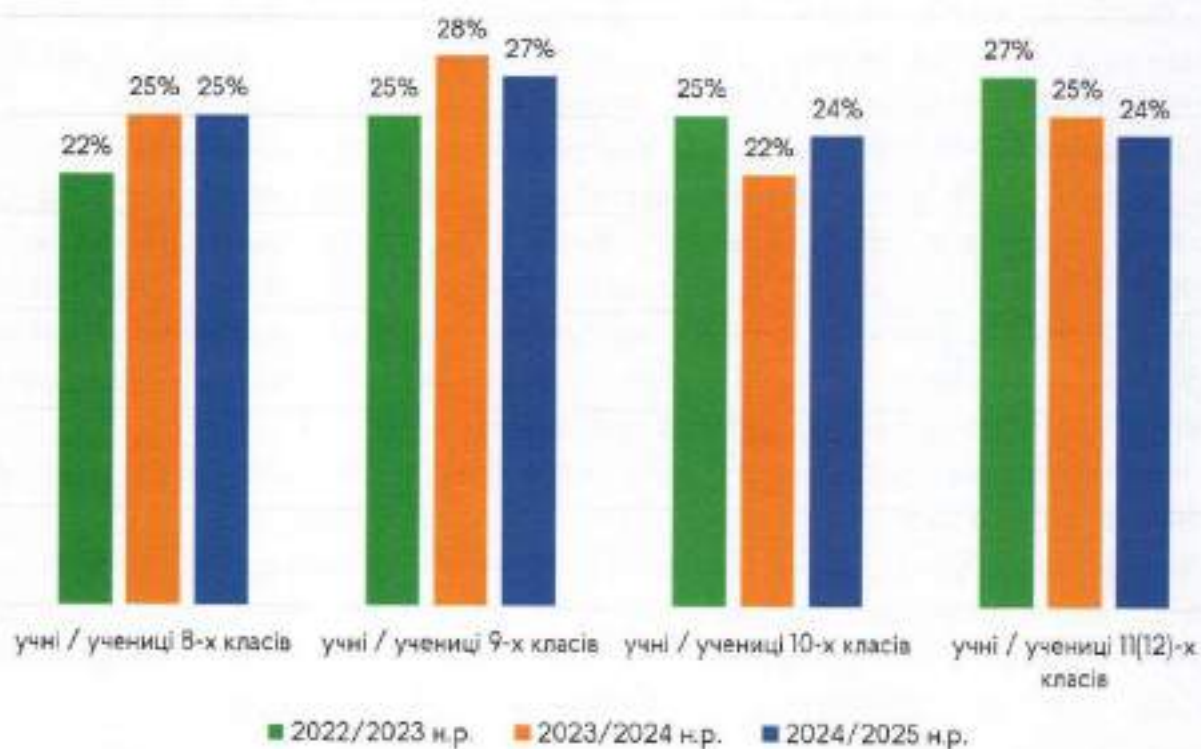

Рис. 3. Розподіл учнів / учениць – учасників опитування за класом здобуття освіти у різні навчальні роки

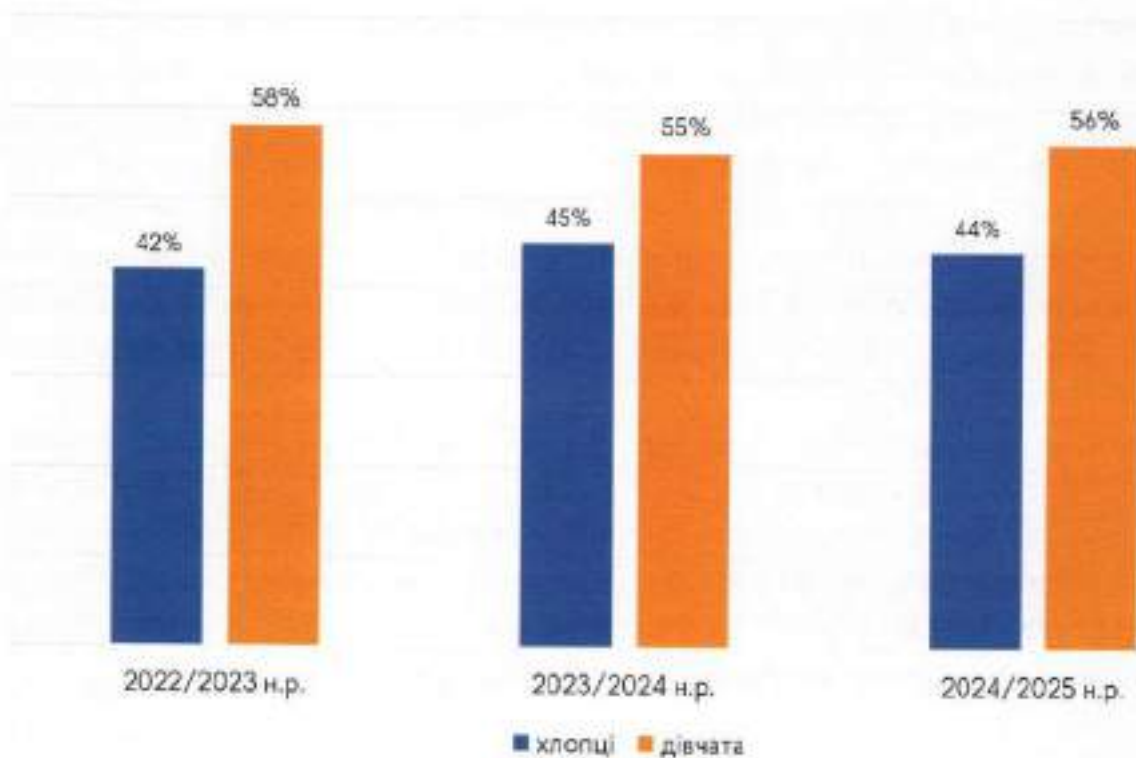

Рис. 4. Розподіл за статтю учнів / учениць – учасників опитування за навчальними роками

Серед батьків здобувачів освіти, які долучилися до участі в дослідженні, спостерігається суттєва гендерна диспропорція: переважну більшість (93 %) становлять жінки, тоді як частка чоловіків склала лише 7 %. Аналогічне співвідношення зафіксовано і під час попереднього циклу дослідження, що свідчить про стійкий характер такого розподілу.

Подібна тенденція простежується і серед педагогічних працівників: 87 % опитаних учителів – жінки, 13 % – чоловіки. Такий розподіл загалом відображає поточну гендерну структуру зайнятості в закладах загальної середньої освіти, де жінки традиційно становлять більшість.

Серед педагогічних працівників, які взяли участь у моніторинговому дослідженні, 60 % мають педагогічний стаж понад 20 років, 21 % – від 11 до 20 років, 9 % – від 5 до 10 років та 10 % – менше 5 років. Порівняння з даними попереднього року засвідчує стабільність у структурі педагогічного стажу учасників опитування. Це дає підстави вважати, що результати поточного циклу дослідження є порівнюваними з результатами попереднього, зокрема в аспекті досвіду роботи педагогів (рис. 5).

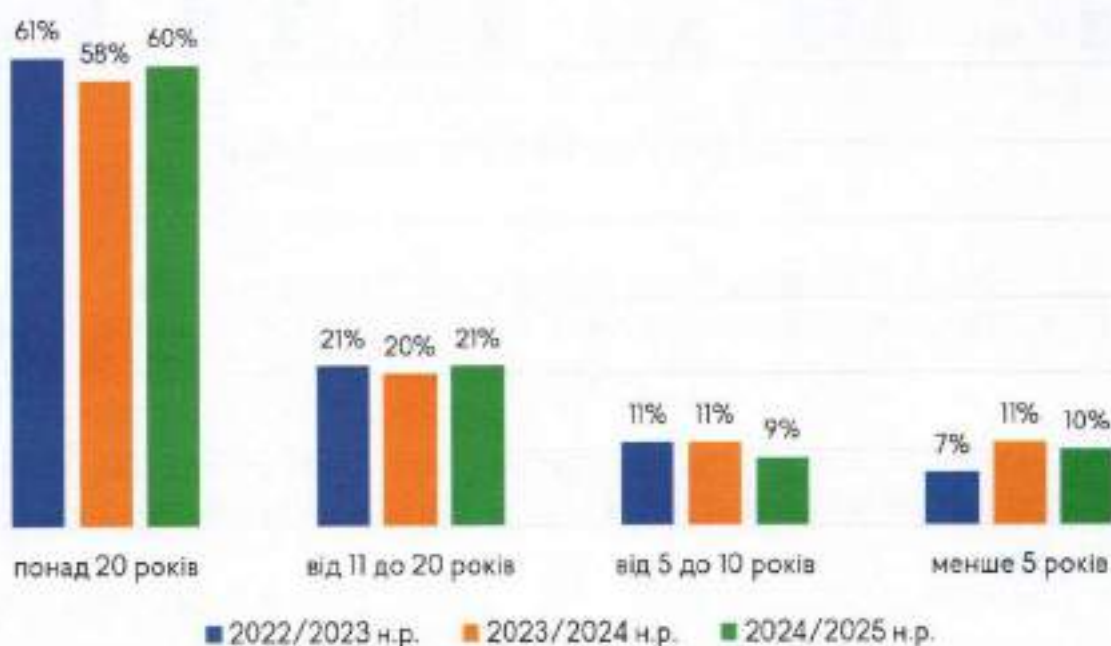

Рис. 5. Динаміка розподілу вчителів за педагогічним стажем (за навчальними роками)

Щодо питання місця перебування учасників опитування за результатами III циклу моніторингу переважна більшість респондентів зазначили, що не змінювали місце проживання з початку повномасштабного вторгнення: 81,6 % учителів, 71 % учнів / учениць та 73 % батьків здобувачів освіти.

Результати анкетування учасників освітнього процесу показують, що найбільші переміщення відбуваються на Сході країни та у м. Києві (рис. 6).

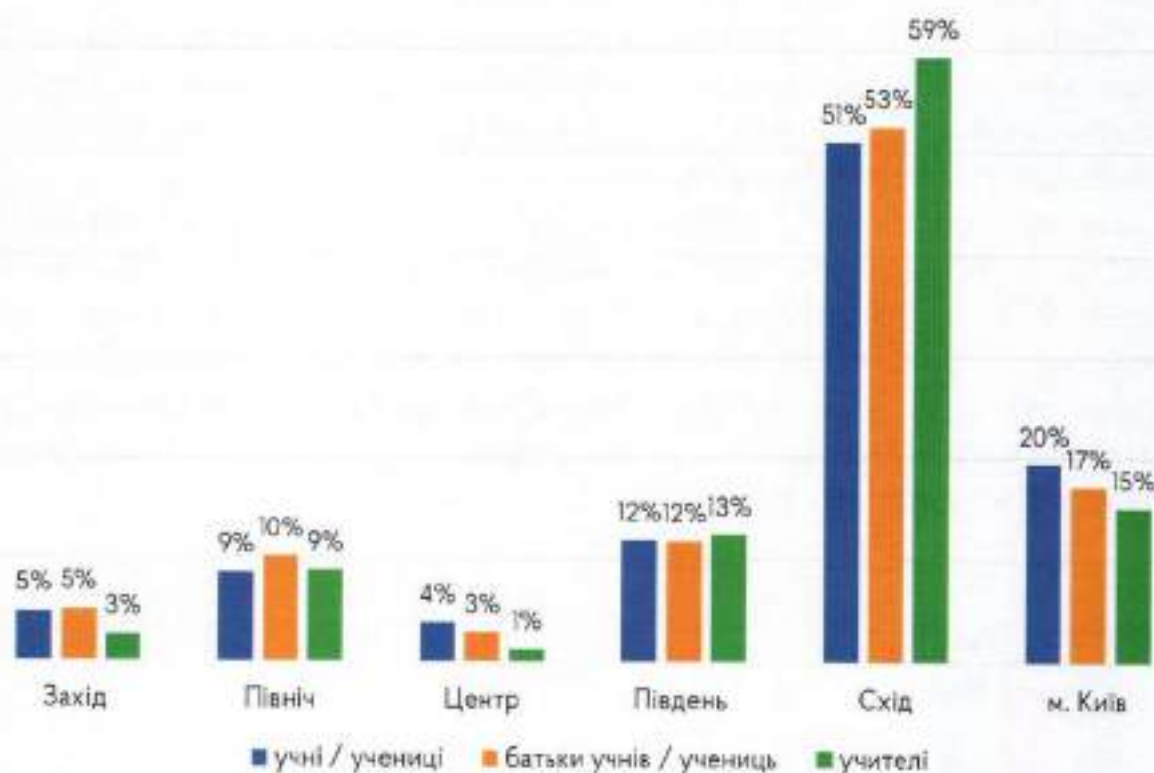

Рис. 6. Розподіл учасників опитування за макрорегіонами
(% від загальної кількості опитаних, які змінювали своє постійне місце проживання через активні бойові дії)

На момент проведення моніторингового дослідження за кордоном перебували 3,5 % здобувачів освіти, 5 % батьків учнів та учениць, а також 1 % учителів.

У порівнянні з результатами II циклу дослідження, проведеного у квітні–травні 2024 року, регіональний розподіл респондентів, які на момент опитування перебували за кордоном, залишився майже незмінним. Переважну більшість становили представники Сходу України – близько двох третин від загальної кількості. Ще приблизно п'ята частина опитаних за кордоном – жителі Півдня. Така регіональна структура характерна для всіх трьох категорій респондентів: учнів / учениць, їхніх батьків, а також учителів.

Аналіз результатів дослідження з урахуванням місця проживання (місто / село) засвідчив, що більшість респондентів, які нині перебувають за межами України, до повномасштабного вторгнення проживали в містах (рис. 7).

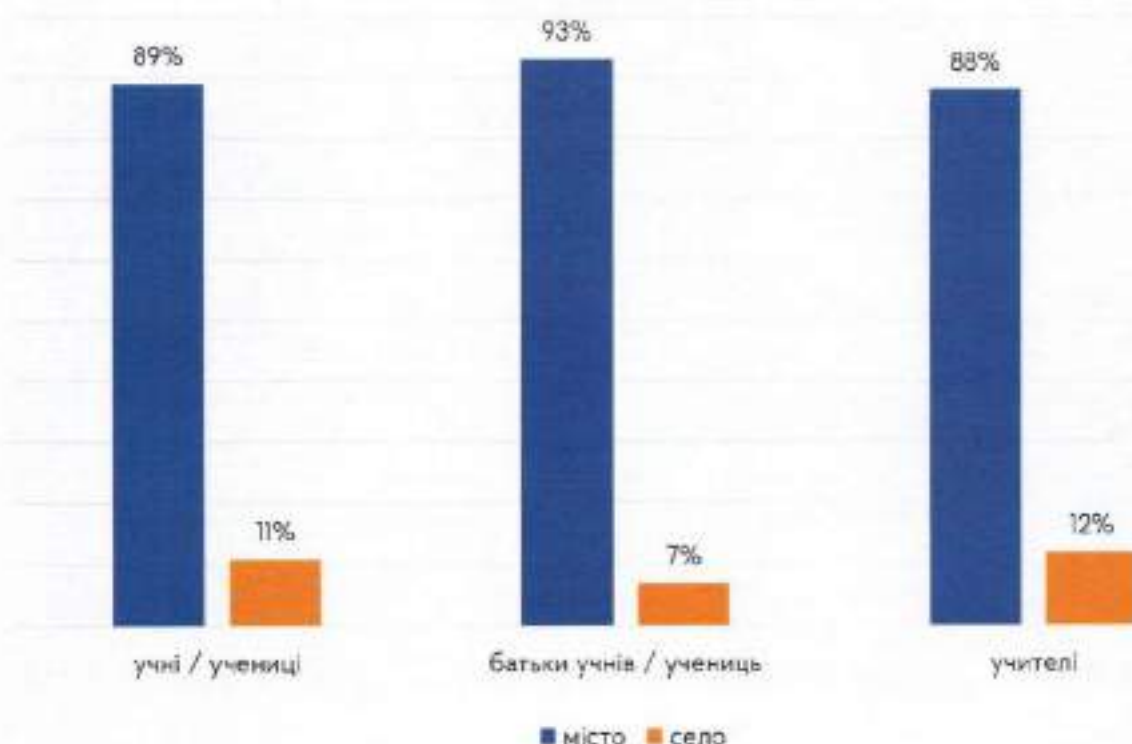

Рис. 7. Розподіл учасників опитування, які перебувають за кордоном, за місцевістю проживання до виїзду (% від загальної кількості опитаних за кордоном)

У контексті цього питання доцільно також навести узагальнені дані щодо місця перебування респондентів у межах України на момент опитування. Розподіл охоплює всі три групи учасників дослідження – учнів / учениць, їхніх батьків та педагогічних працівників (поданий у відсотках).

Таблиця 2

Розподіл учасників опитування, які перебувають в Україні, за регіональною належністю

Область	Учні / учениці	Батьки учнів / учениць	Учителі
Вінницька	5,0 %	4,5 %	4,2 %
Волинська	2,9 %	4,0 %	4,0 %
Дніпропетровська	9,0 %	9,9 %	7,3 %
Донецька	3,6 %	0,8 %	0,4 %
Житомирська	3,6 %	2,1 %	3,5 %
Закарпатська	3,1 %	2,1 %	4,0 %
Запорізька	1,6 %	1,9 %	1,9 %
Івано-Франківська	7,0 %	8,2 %	7,2 %
Київська	5,0 %	4,5 %	5,2 %
Кіровоградська	2,5 %	3,0 %	2,3 %

Львівська	5,0 %	5,1 %	6,5 %
Луганська	0,0 %	0,02 %	0,0 %
Миколаївська	3,0 %	3,0 %	2,5 %
Одеська	5,0 %	6,8 %	5,9 %
Полтавська	4,5 %	3,6 %	3,3 %
Рівненська	4,0 %	4,2 %	4,1 %
Сумська	2,8 %	4,3 %	3,2 %
Тернопільська	2,7 %	1,6 %	2,5 %
Харківська	6,1 %	5,6 %	6,6 %
Херсонська	1,0 %	0,5 %	0,4 %
Хмельницька	2,0 %	1,2 %	2,6 %
Черкаська	3,7 %	6,0 %	4,6 %
Чернівецька	2,7 %	1,4 %	2,5 %
Чернігівська	2,0 %	3,6 %	3,0 %
м. Київ	12,0 %	12,0 %	12,2 %
Загалом, %	100 %	100 %	100 %
Загалом, осіб	5 529	24 417	4 251

МОВНА САМОІДЕНТИФІКАЦІЯ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

У межах дослідження з'ясовано, яку мову респонденти вважають рідною. Відповідно до статті 1 Закону України «Про засади державної мовної політики», рідна мова – це перша мова, якою особа оволоділа в ранньому дитинстві. Отримані відповіді дозволяють оцінити мовну самоідентифікацію учасників освітнього процесу – учнів / учениць, їхніх батьків і педагогів.

Частка учнів / учениць, які вважають українську мову рідною становить 78 %, що на 4 % більше порівняно з 2023/2024 навчальним роком. Водночас 15 % респондентів зазначили, що вважають рідною як українську, так і російську мови однаковою мірою, а 4 % – лише російську мову.

Серед батьків здобувачів освіти 82 % вважають українську мову рідною – цей показник залишився незмінним порівняно з попереднім роком. Ще 12 % респондентів зазначили, що вважають рідною як українську, так і російську мови однаковою мірою, а 4 % – російську мову.

Що стосується учителів, то переважна більшість (92 %) вважають рідною українську мову. Ще 5 % респондентів однаковою мірою вважають рідними українську та російську мови, тоді як лише 1 % назвали рідною виключно російську.

Отже, українська мова залишається домінуючою рідною мовою серед усіх учасників освітнього процесу. Водночас частка респондентів, які вважають рідною російську мову або обидві мови однаковою мірою, зосереджена переважно в регіонах Сходу (близько половини) та в місті Києві (приблизно третина).

Аналіз динаміки мовної самоідентифікації учасників освітнього процесу свідчить про загальну тенденцію до зростання частки тих, хто вважає українську мову рідною, після спаду у 2023/2024 навчальному році (рис. 8).

Найвиразніше це зростання простежується серед учителів — із 86 % у 2023/2024 до 92 % у 2024/2025 навчальному році. Водночас серед учнів частка тих, хто ідентифікує себе як україномовних, зросла з 74 % до 78 %, що демонструє поступове, але стабільне відновлення. Стабільною залишається ситуація серед батьків: 82 % у 2023/2024 та 2024/2025 навчальних роках.

Загалом, спостерігається позитивна тенденція до посилення україномовної ідентичності. Це створює передумови для ширшого використання державної мови у щоденному житті.

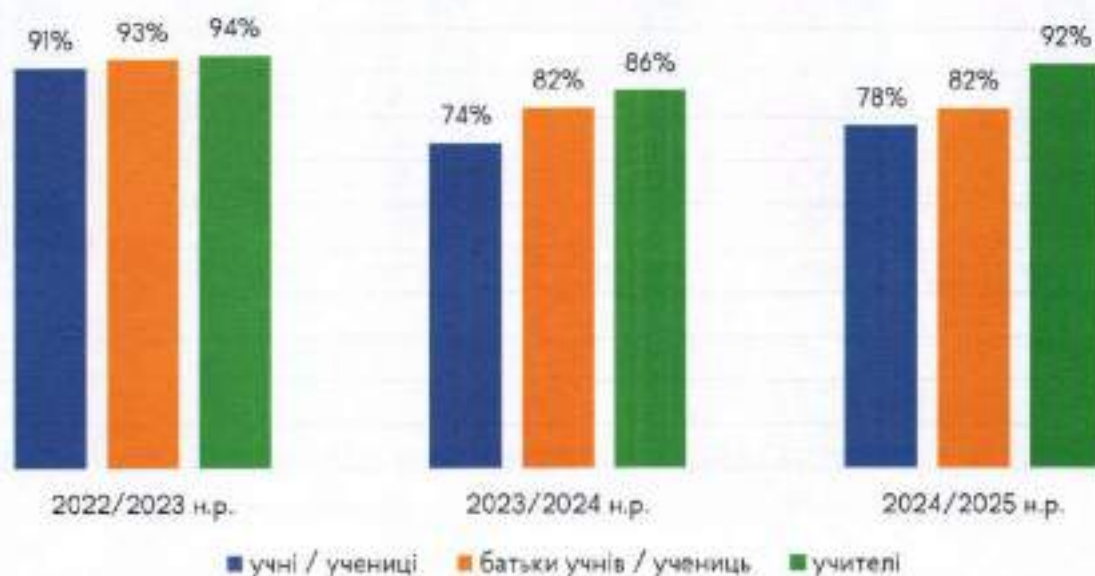

Рис. 8. Динаміка частки учасників освітнього процесу, які вважають українську мову рідною, упродовж 2022/2023 – 2024/2025 навчальних років

Згідно з даними за 2023/2024 та 2024/2025 навчальні роки, спостерігається загальна позитивна динаміка у визнанні української мови рідною серед учнів / учениць у більшості регіонів України (рис. 9). Виняток становить лише столиця — м. Київ, де зафіксовано зниження цього показника на 7 %. Така динаміка викликає занепокоєння і потребує додаткового вивчення можливих причин, зокрема впливу міграційних процесів, соціокультурного середовища та інформаційного поля.

Найвищий рівень ототожнення з українською мовою традиційно спостерігається на Заході країни, де цей показник зріс ще на 4 %, що свідчить про стабільно високий рівень національної мовної ідентичності у даному регіоні.

У Центральному та Південному макрорегіонах також зафіксовано суттєве зростання: з 79 % у 2023/2024 навчальному році до +12 % у 2024/2025 — у Центральному, та з 57 % до +11 % — у Південному.

На Сході України, де українську мову вважають рідною лише 48 % учнів / учениць, зафіксовано зростання на 8 %. Попри це, абсолютний показник залишається найнижчим серед усіх регіонів.

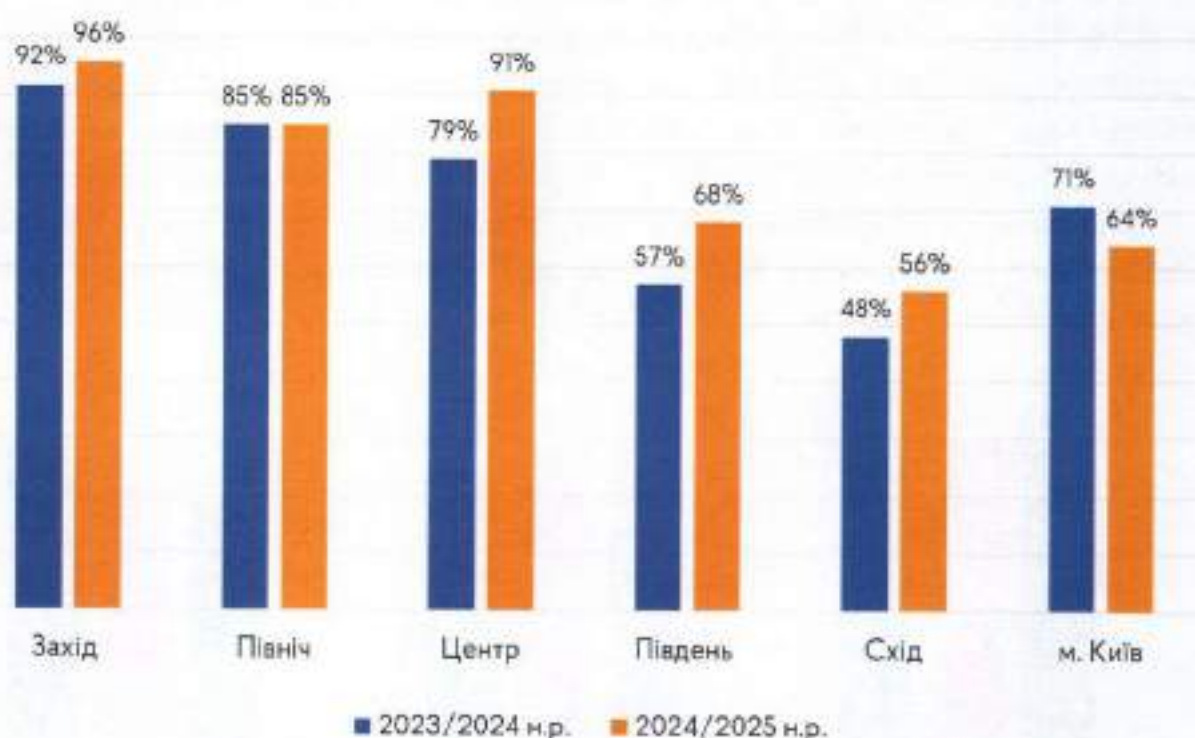

Рис. 9. Сприйняття української мови як рідної серед учнів / учениць у регіональному розрізі за двома навчальними роками

На відміну від учнівської аудиторії динаміка ототожнення з українською мовою серед батьків демонструє дещо інші регіональні тенденції (рис. 10).

Найвищий рівень стабільно зберігається у Західному регіоні, де 97 % батьків вважають українську мову рідною. Показник залишається незмінним, що свідчить про стійку мовну ідентичність.

Щодо відповідей батьків, то спостерігається подібна тенденція до відповідей дітей: у Північному та Центральному макрорегіонах зафіксовано зростання (2 % та 3 % відповідно). Це може свідчити про поступове зміцнення мовної самоідентифікації у родинах.

Найбільш виразна позитивна зміна спостерігається у Південному регіоні, де частка батьків, які вважають українську мову рідною, зросла на 26 %. Такий стрибок вказує на ймовірні глибші соціокультурні зрушення, зокрема в контексті повномасштабної війни та переосмислення національної ідентичності.

Натомість Схід України демонструє незначне зниження – на 1 %, залишаючись регіоном із найменш вираженим ототожненням з українською мовою серед батьків. У місті Києві показник знизився на 8 %, що є найбільшим спадом серед усіх регіонів.

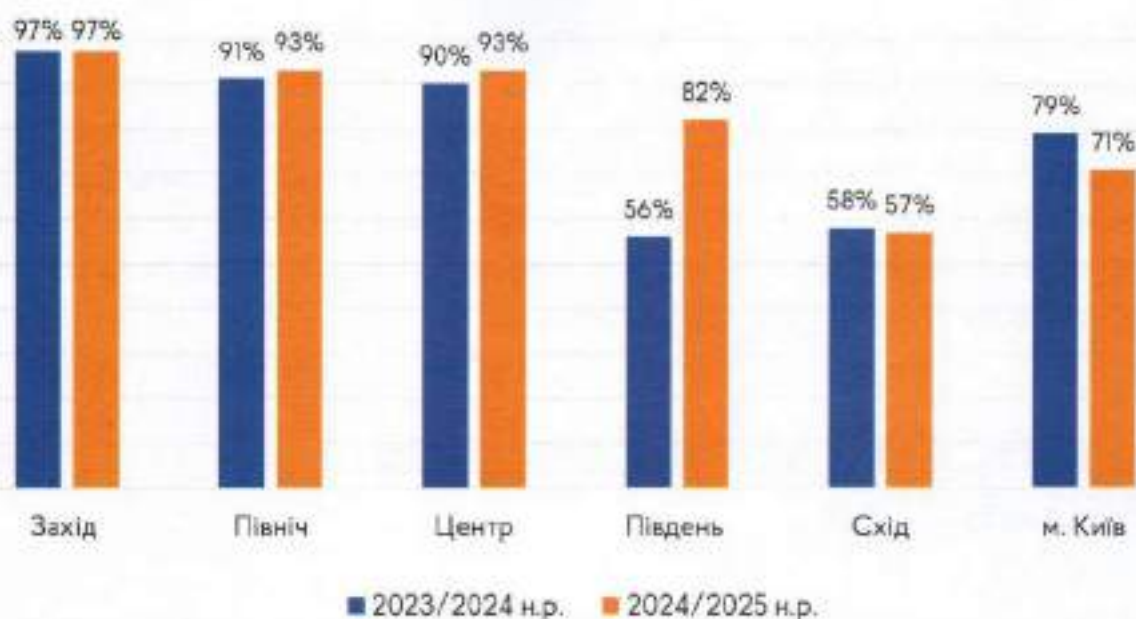

Рис. 10. Сприйняття української мови як рідної серед батьків учнів / учениць у регіональному розрізі за двома навчальними роками

Серед учителів також спостерігається позитивна динаміка ототожнення з українською мовою, хоча вона має власні регіональні особливості. У Західному макрореґіоні показник зріс на 2 %, залишаючись стабільно високим. Північ додала 6 %, а Центр – 8 %. Найбільш динамічні зміни відбулися в Південному та Східному макрореґіонах, де приріст склав відповідно 23 % і 22 %. У м. Києві показник ототожнення з українською мовою серед учителів залишився незмінним – на рівні 84 % (рис. 11).

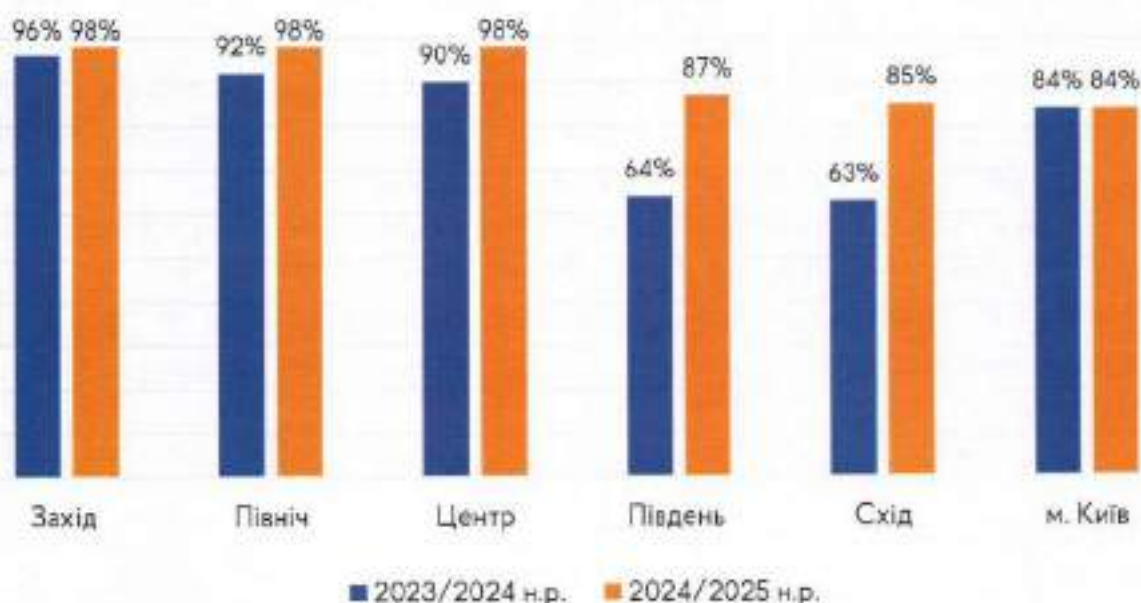

Рис. 11. Сприйняття української мови як рідної серед учителів у регіональному розрізі за двома навчальними роками

Таким чином, результати дослідження показують загальне зростання мовної самоідентифікації в бік української мови серед учасників освітнього процесу. Найбільші зміни відбуваються в регіонах, де раніше переважали інші мовні звички — це свідчить про важливі суспільні зміни в умовах війни. Водночас незначне зниження показників у столиці потребує окремого вивчення. Загалом спостерігається посилення ролі української мови як рідної, що сприяє розвитку українськомовного освітнього середовища.

МОВА ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ / СЕРЕДОВИЩА

Мова освітнього процесу є ключовим чинником формування якісного освітнього середовища, забезпечення доступності освіти та утвердження національної ідентичності. Відповідно до чинного законодавства (закони України «Про освіту» (стаття 7), «Про повну загальну середню освіту» (стаття 5), «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (стаття 21)), освітній процес в Україні має здійснюватися державною мовою — українською, що є необхідною умовою інтеграції здобувачів освіти в суспільне, культурне та професійне життя. Разом із тим, реальне мовне середовище закладів освіти формується під впливом регіонального контексту, попереднього мовного досвіду учасників освітнього процесу, соціокультурних обставин і суспільно-політичної ситуації в країні.

За спостереженнями батьків учнів / учениць, у 94 % закладів загальної середньої освіти, де навчаються їхні діти, освітній процес у 2024/2025 навчальному році здійснюється виключно українською мовою. Порівняно з попередніми навчальними роками (93 % у 2022/2023 та 2023/2024) цей показник дещо зріс, що свідчить про поступове зміцнення позицій української мови як основної мови навчання (рис. 12).

Найвищий рівень дотримання мовного законодавства спостерігається у Західному, Центральному та Північному регіонах (97 %, 97 % і 96 % відповідно). На Півдні зафіксовано зростання показника з 88 % до 91 %, у Східному регіоні він наразі становить 90 %, що є найнижчим значенням серед макрорегіонів.

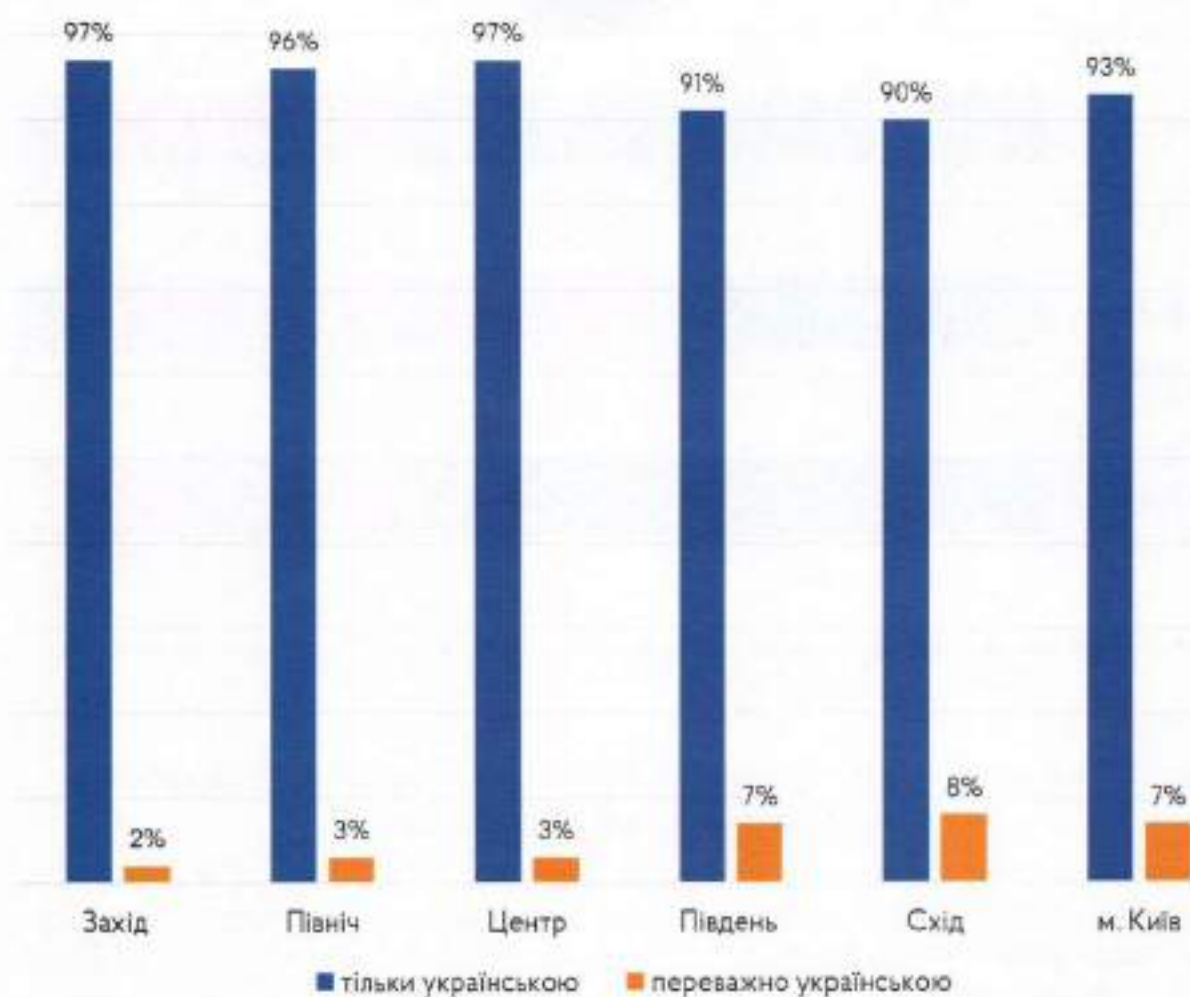

Рис. 12. Мова, якою здійснюється освітній процес у школах (відповіді батьків учнів / учениць)

Наступний аспект дослідження охоплює мовні практики самих учителів, зокрема, проаналізовано, якою мовою педагоги користуються під час підготовки до навчальних занять. Це дозволяє оцінити глибину впровадження української мови в освітній процес не лише формально, а й на рівні професійної діяльності вчителів.

Після початку повномасштабної війни спостерігалось помітне зростання використання українськомовних навчальних матеріалів учителями під час підготовки до навчальних занять: з 82 % у 2021/2022 навчальному році до 93 % у 2022/2023. Водночас у 2023/2024 навчальному році зафіксовано незначне зниження цього показника на 4 %. Утім, вже у 2024/2025 навчальному році ситуація стабілізувалася — частка педагогів, які переважно користуються українськомовними матеріалами, знову сягнула 93 % (рис. 13). Ймовірно, ця позитивна динаміка пов'язана з посиленням мовної самоідентифікації освітян, адже саме цього року зафіксовано зростання частки вчителів, для яких українська мова є рідною.

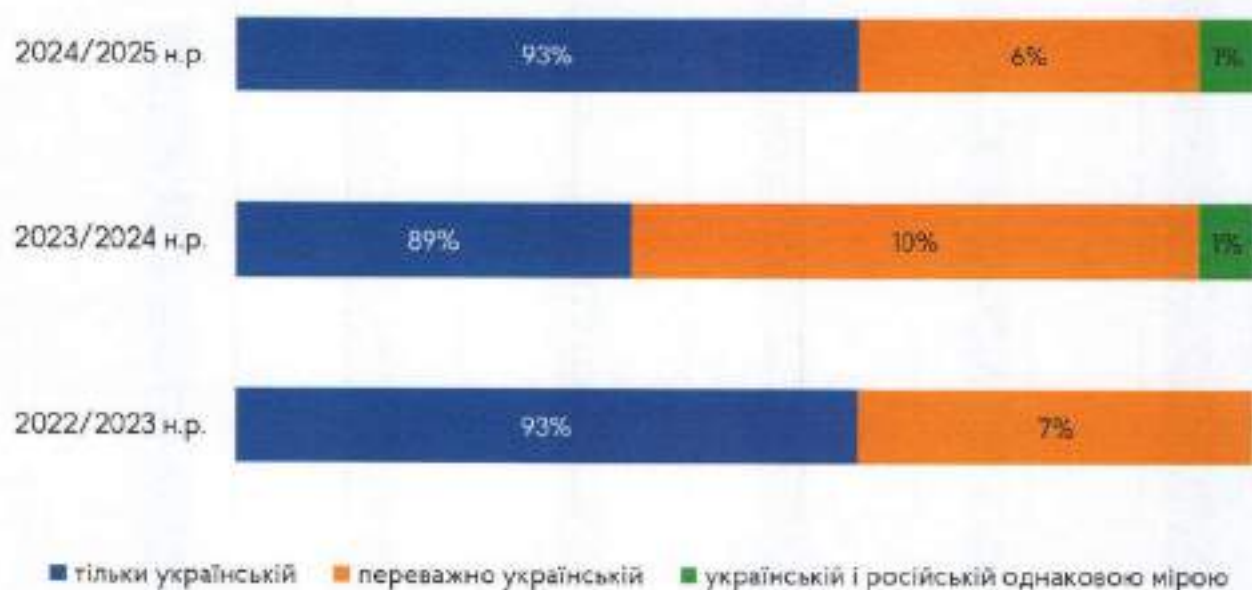

Рис. 13. Мова, якій надають перевагу вчителі під час роботи з навчальними матеріалами (відповіді вчителів)

Практично незмінною залишається частка батьків, які зазначають, що вчителі надають навчальні матеріали та домашні завдання виключно українською мовою – 97 % у 2024/2025 навчальному році (96 % торік), що свідчить про стабільну мовну практику вчителів у щоденній комунікації з родинами. Водночас відповіді учнів / учениць демонструють позитивну динаміку: частка тих, хто отримує навчальні матеріали та завдання українською мовою, зросла з 83 % до 87 %.

За результатами дослідження абсолютна більшість учителів під час освітнього процесу використовують виключно державну мову, що відповідає вимогам статті 9 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». Так, 97 % опитаних учителів зазначили, що проводять навчальні заняття лише українською мовою. Водночас зросла частка тих, хто спілкується українською з учнями й під час перерв – на 5 % порівняно з попереднім навчальним роком. Також спостерігається зростання частки педагогів, які спілкуються державною мовою з батьками – з 90 % до 94 %.

У професійному середовищі теж фіксується позитивна динаміка: 92 % учителів ведуть розмови з колегами виключно українською мовою (88 % торік). Водночас 1 % респондентів зазначили, що продовжують використовувати російську мову у спілкуванні з батьками та колегами; серед них майже половина – педагоги зі Сходу (45–52 %), а близько третини (27–28 %) – з м. Києва (рис. 14).

Рис. 14. Мова спілкування вчителів з учасниками освітнього процесу в освітньому середовищі (відповіді вчителів)

Мовні особливості внутрішньо переміщених здобувачів освіти також привертають увагу в контексті організації освітнього процесу. За результатами опитування вчителів, лише 28 % ВПО–учнів / учениць спілкуються виключно українською мовою, ще 50 % – переважно українською, 17 % – однаковою мірою українською та російською, а 5 % – виключно російською мовою.

Ці дані показують, що більшість внутрішньо переміщених здобувачів освіти добре інтегрувалися в україномовне середовище. Водночас частина дітей все ще потребують додаткової мовної підтримки. Тому вчителям варто враховувати це під час підготовки уроків і спілкування з класом.

Опитування учнів / учениць засвідчило позитивну динаміку у використанні державної мови вчителями під час освітнього процесу. Частка педагогів, які, за словами учнівства, проводять навчальні заняття виключно українською мовою, зросла на 8 %, а тих, хто спілкується державною мовою з учнями / ученицями й на перервах – на 10 % (рис. 15). Це найвищі показники за весь період досліджень. Особливо відчутні зміни спостерігаються у Східному, Центральному та Південному регіонах, де частка вчителів, які на перервах використовують українську мову, зросла на 16–17 %. Водночас у місті Києві зафіксовано зниження цього показника на 7 % (рис. 16, 17).

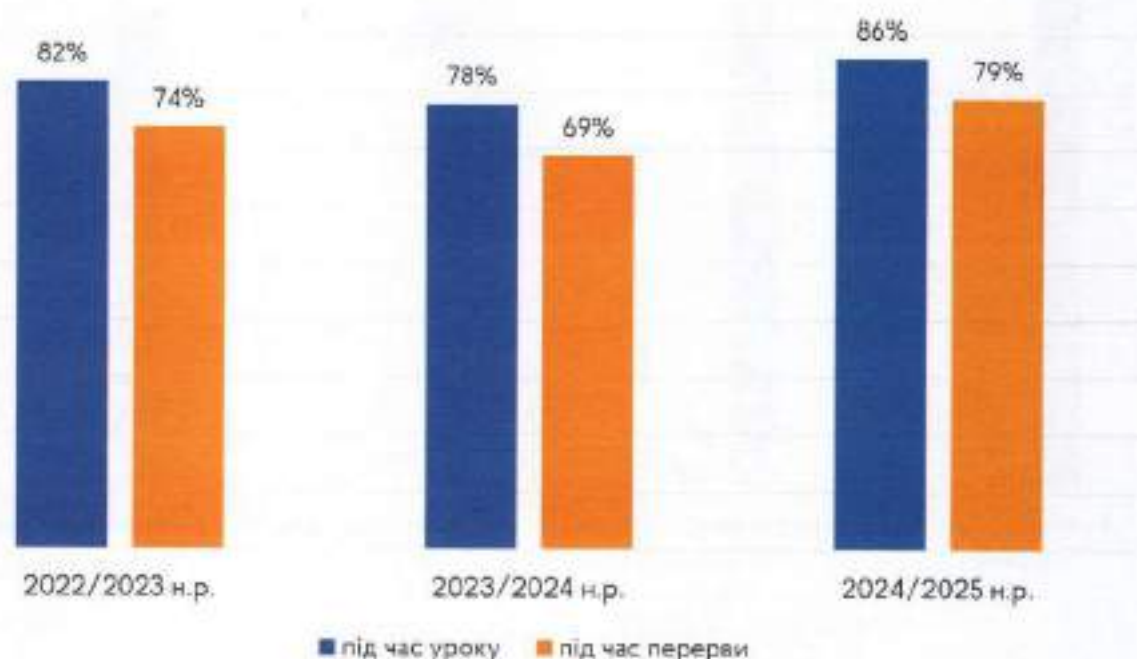

Рис. 15. Використання української мови вчителями під час навчальних занять та на перервах за оцінками учнів / учениць (у динаміці трьох навчальних років)

Рис. 16. Спілкування учителів з учнями / ученицями під час навчальних занять виключно українською мовою (відповіді учнів / учениць)

Рис. 17. Спілкування учителів з учнями / ученицями під час перерви виключно українською мовою (відповіді учнів / учениць)

Практично всі батьки учнів / учениць підтвердили, що вчителі завжди спілкуються з їхніми дітьми державною мовою як під час проведення навчальних занять, так і у позаурочний час (рис. 18).

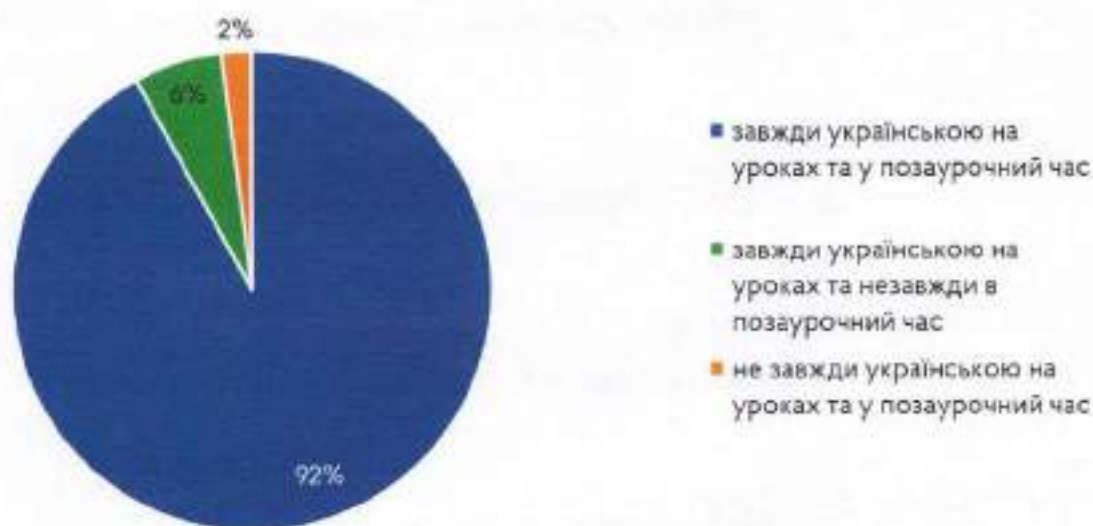

Рис. 18. Мова спілкування вчителів з учнями / ученицями під час навчальних занять та у позаурочний час (за оцінками батьків учнів / учениць)

У порівнянні з попереднім навчальним роком спостерігається позитивна динаміка щодо використання української мови в середовищі учнівства (рис. 19). Зокрема, на 10 % зросла частка учнів / учениць, які під час уроків спілкуються

між собою виключно українською мовою, а під час перерв — на 7 %. Таким чином, показники повернулися до рівня, зафіксованого два роки тому. Приблизно чверть респондентів повідомили, що спілкуються переважно українською як на уроках, так і в позаурочний час.

Позитивною є й тенденція до зменшення вживання російської мови: на 4 % скоротилася частка учнів / учениць, які спілкуються переважно або виключно російською як під час навчання, так і на перервах. Водночас, серед загальної кількості опитаних, кожен десятий школяр продовжує користуватися російською мовою у спілкуванні з однолітками, зокрема в Східному регіоні та місті Києві ця частка сягає приблизно по 40 %.

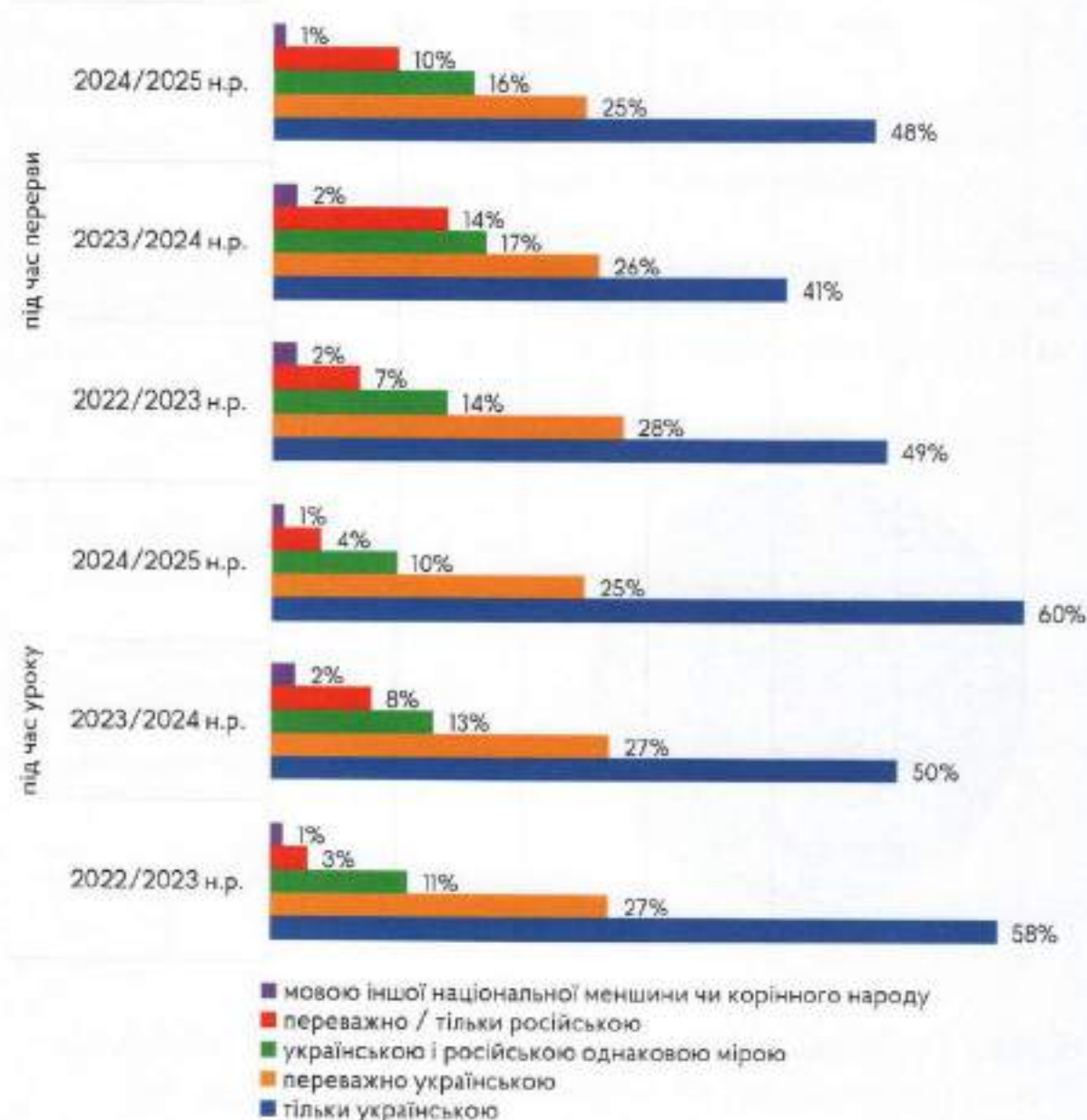

Рис. 19. Мова спілкування учнів / учениць між собою (відповіді учнів / учениць)

Якщо порівняти рівень використання української мови учнями / ученицями як під час навчальних занять, так і під час перерв за регіонами проживання, можна зафіксувати поступ у показниках, так і окремі негативні тенденції.

Зокрема, у 2023/2024 навчальному році найвищий рівень вживання виключно української мови фіксувався серед школярів Західного регіону – 74 %, тоді як на Сході цей показник був найнижчим і становив лише 17 %. У 2024/2025 навчальному році ситуація покращилася: у Західному регіоні частка учнів, які спілкуються винятково українською як на уроках, так і під час перерв, зросла до 82 %, у Центральному регіоні збільшилася на 17 %, а на Сході – на 14 %, що є позитивною динамікою.

Водночас у місті Києві зафіксовано зниження: кількість здобувачів освіти, які постійно використовують українську мову в освітньому середовищі, зменшилася на 10 % і наразі становить 17 % (рис. 20).

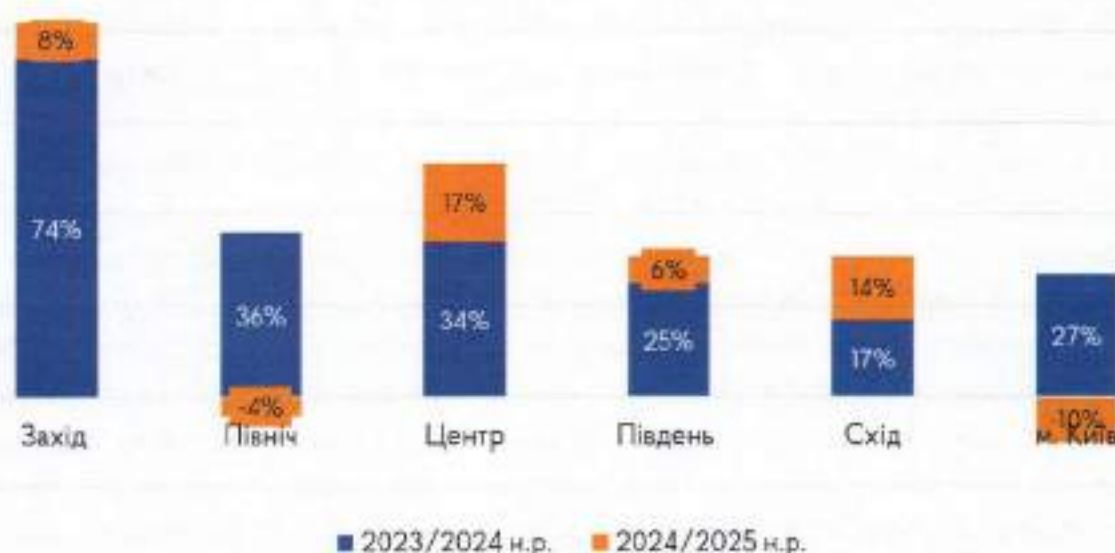

Рис. 20. Мова спілкування учнів / учениць виключно українською як під час навчальних занять, так і під час перерв (відповіді учнів / учениць)

Загалом результати дослідження засвідчують подальше укорінення української мови як мови освітнього процесу. Переважна більшість учителів, учнівства та батьків відзначають використання державної мови під час навчальних занять та під час перерви, а також при підготовці й поширенні навчальних матеріалів. Особливо позитивна динаміка спостерігається у регіонах, де раніше фіксувалися нижчі показники використання української мови, що свідчить про поступове звуження регіональних розбіжностей.

Водночас окремі тенденції, зокрема зниження показників у місті Києві, вказують на потребу в подальшому моніторингу мовної ситуації на місцевому

рівні та реалізації цілеспрямованих заходів. Важливо, щоб органи управління освітою ініціювали міжрегіональні партнерства між школами, що можуть реалізовуватися через спільні мовні проєкти, обміни учнями, проведення онлайн-зустрічей та платформ для професійної співпраці. Такі ініціативи сприятимуть налагодженню сталого мовного середовища та зменшенню регіональних диспропорцій.

Варто зосередити увагу на підтримці педагогів, особливо тих, для кого українська мова не є рідною. Розбудова мережі наставництва, створення професійних спільнот і платформ для обміну досвідом між учителями сприятимуть розвитку мовної впевненості та стійкості. Доцільною є також підтримка участі вчителів у курсах із розвитку мовної компетентності та організація цільових програм післядипломної освіти для тих, хто раніше викладав іншими мовами.

Керівникам закладів освіти важливо створити для педагогів умови, які забезпечуватимуть доступ до сучасних навчальних ресурсів українською мовою — як у друкованому, так і цифровому форматах. Одночасно варто посилювати мовну складову у професійному розвитку педагогів, зокрема шляхом проведення додаткових тренінгів і практичних курсів з питань мовного виховання учнів.

У рамках освітнього процесу, зокрема на уроках української мови та літератури, історії, захисту України, а також під час позакласних заходів надавати інформацію про значення державної мови для української державності та національної безпеки, про продовження лінгвоциду української мови на тимчасово окупованих територіях та цілеспрямоване просування російської мови державою-агресором з метою послаблення єдності українського народу.

Таким чином, питання функціонування державної мови має залишатися одним із найбільш пріоритетних напрямів державної освітньої політики. Принципове значення для майбутнього української мови мають не лише формальні вимоги законодавства, а й глибока національна свідомість, мовна стійкість і гідність усіх учасників освітнього процесу.

МОВА У ПОВСЯКДЕННОМУ ЖИТТІ

Мова є важливим компонентом не лише освітнього процесу, але й повсякденного спілкування, яке формує культурний та соціальний простір здобувачів освіти, педагогів та їхніх родин. Використання державної мови у повсякденному житті сприяє утвердженню національної ідентичності, розвитку мовної компетентності та забезпечує ефективну комунікацію у різних соціальних контекстах.

У рамках дослідження встановлено, що більшість учителів й поза межами закладу освіти продовжують спілкуватися українською мовою. Якщо у минулому навчальному році цей показник коливався в межах від 73 % до 85 %, то у 2024/2025 навчальному році він зріс і становить від 77 % до 91 % (рис. 21).

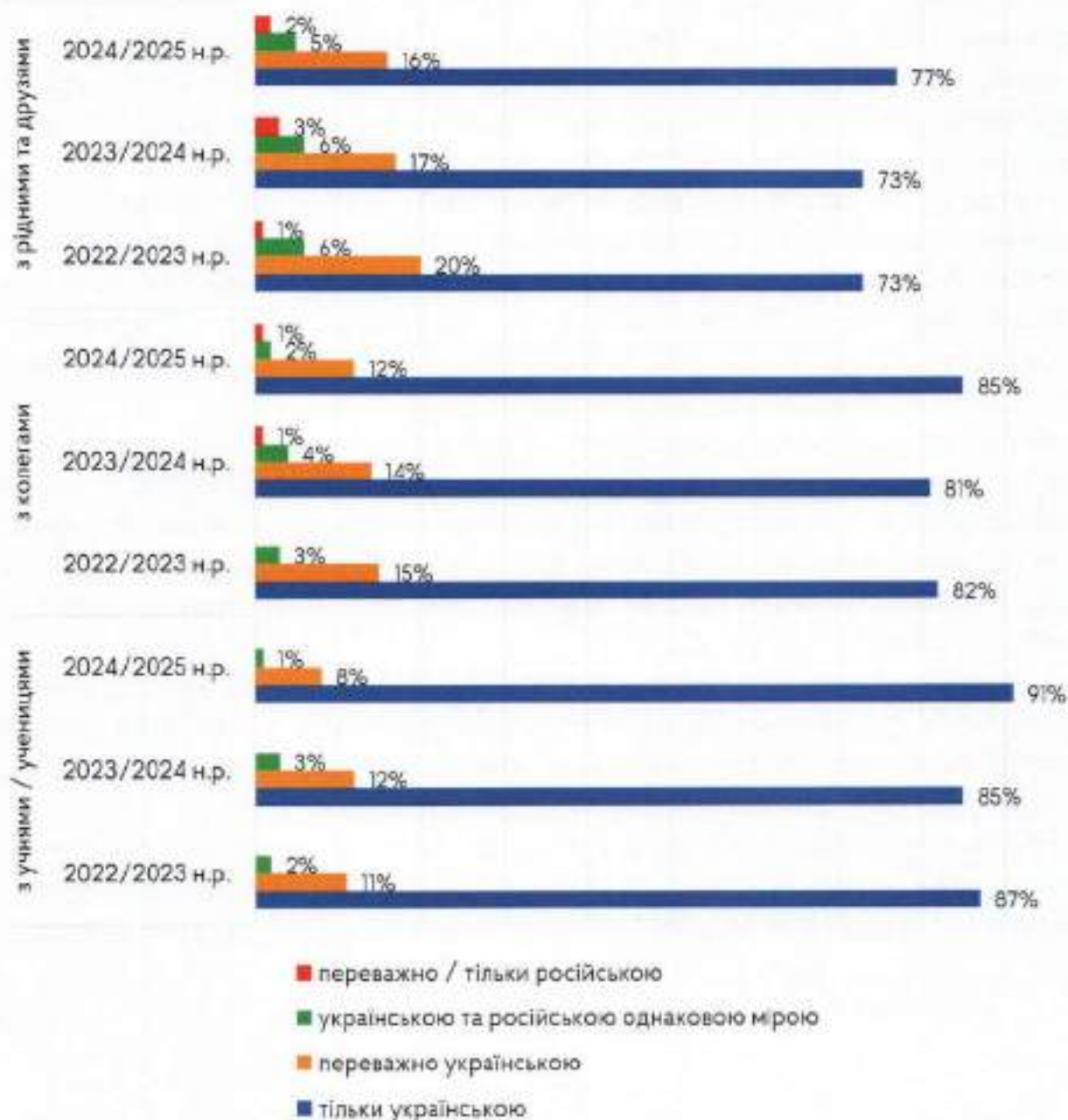

Рис. 21. Мова спілкування вчителів у повсякденному житті, за межами закладу освіти (відповіді вчителів)

Водночас аналіз регіональних відмінностей свідчить про збереження певної мовної різноманітності, що обумовлено історичними, культурними та соціальними чинниками. Зокрема, у багатомовних містах, таких як Київ, а також у Східних регіонах, частина педагогів і далі використовують російську мову

у повсякденному спілкуванні. Проте варто відзначити позитивну тенденцію — на 2 % зменшилася частка вчителів, які спілкуються з родиною та друзями російською або змішаною мовою.

При цьому важливо розуміти, що мовна практика педагогів не обмежується лише спілкуванням у родині чи з близькими. Значна частина тих, хто вважає російську переважною мовою спілкування вдома, одночасно послугуються українською мовою у професійному середовищі: у спілкуванні з учнями, їхніми батьками та колегами поза межами закладу освіти. Це свідчить про високий рівень мовної адаптації і відповідальності педагогів щодо дотримання мовного законодавства та підтримки державної мови в освітньому просторі.

Підтримка педагогів, які свідомо переходять на українську в особистому спілкуванні, є не лише інструментом реалізації мовної політики, а й важливим елементом формування довіри до мови як цінності. Такі приклади мають ставати об'єктами уваги як на локальному, так і на національному рівнях, адже вони демонструють, що мова — це не лише засіб комунікації, а й складова національної гідності.

Як свідчать результати дослідження, активне використання української мови учнями / ученицями є більш характерним для шкільного середовища, тоді як поза його межами частка спілкування державною мовою знижується. Водночас майже половина опитаних зазначили, що користуються виключно українською мовою у спілкуванні з друзями та в родинному колі, а ще близько чверті — переважно українською (рис. 22).

Вартий уваги і той факт, що серед тих учнів / учениць, які у повсякденному житті надають перевагу російській мові (виключно або переважно), кожен четвертий вказує, що українська мова є для нього рідною. Переважна більшість цих респондентів проживають у міській місцевості (97 %).

Регіональні особливості у використанні мов залишаються помітними. Більшість дітей, які послугуються у повсякденному житті російською мовою, мешкають на Сході країни (приблизно половина), а ще третина — у місті Києві.

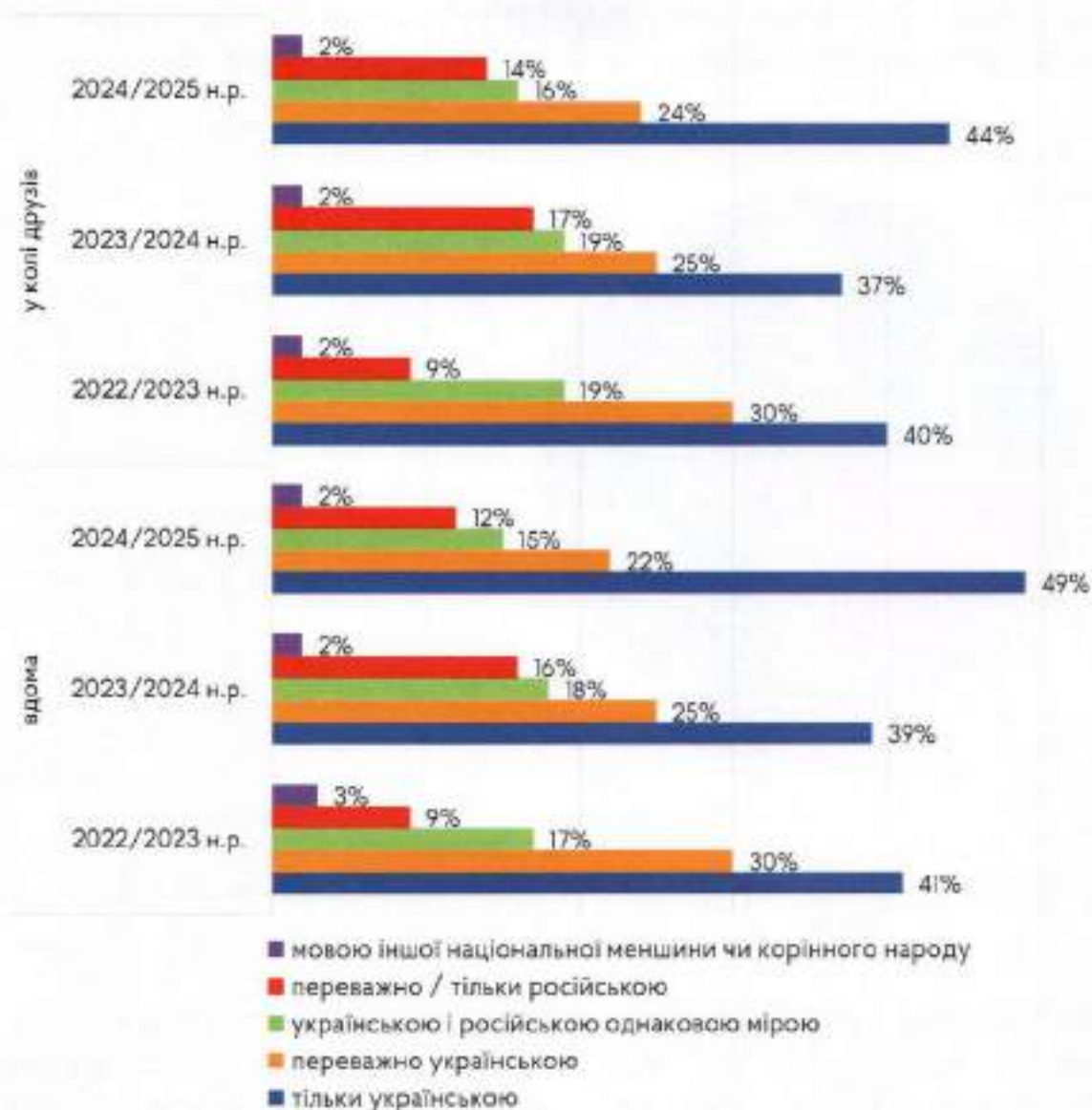

Рис. 22. Мова спілкування учнів / учениць у повсякденному житті
(відповіді учнів / учениць)

На рівні минулорічних показників залишилися відповіді батьків учнів / учениць щодо мовного спілкування їхніх дітей удома (рис. 23). Також простежується регіональна специфіка: у Східному регіоні та місті Києві частіше фіксується використання російської мови в родинному середовищі. Це співвідноситься з відповідями самих дітей та свідчить про сталість мовних практик у побуті. Водночас варто звернути увагу на те, що серед тих респондентів, які зазначили російську мову як основну в родинному спілкуванні, 16 % наразі перебувають за кордоном.

Такі результати підкреслюють потребу в цілеспрямованій підтримці родинного використання української мови — не лише в Україні, а й серед тимчасово переміщених громадян за кордоном. Підтримка української мови в

родинах, особливо в умовах нових культурних контекстів, стає важливою умовою збереження мовної спадщини та національної ідентичності дітей.

Рис. 23. Мова спілкування учнів / учениць у повсякденному житті (відповіді батьків учнів / учениць)

Серед 72 % учнів / учениць, які зазначили, що вдома спілкуються виключно або переважно українською мовою, спостерігається певна зміна мовної поведінки у неформальному спілкуванні з друзями. Зокрема, кожен десятий респондент із цієї групи у спілкуванні з однолітками переходить на російську мову. Така мовна зміна найчастіше фіксується серед учнів із міста Києва (третина випадків) та жителів Сходу України (приблизно п'ята частина).

Результати дослідження свідчать, що протягом трьох циклів у 2024/2025 навчальному році найнижчим залишається показник використання української мови батьками — як удома, так і на роботі (рис. 24). Водночас зросла частка тих, хто почав послуговуватися російською мовою, що, ймовірно, позначилося і на зниженні рівня використання державної мови учнівством у повсякденному житті поза школою.

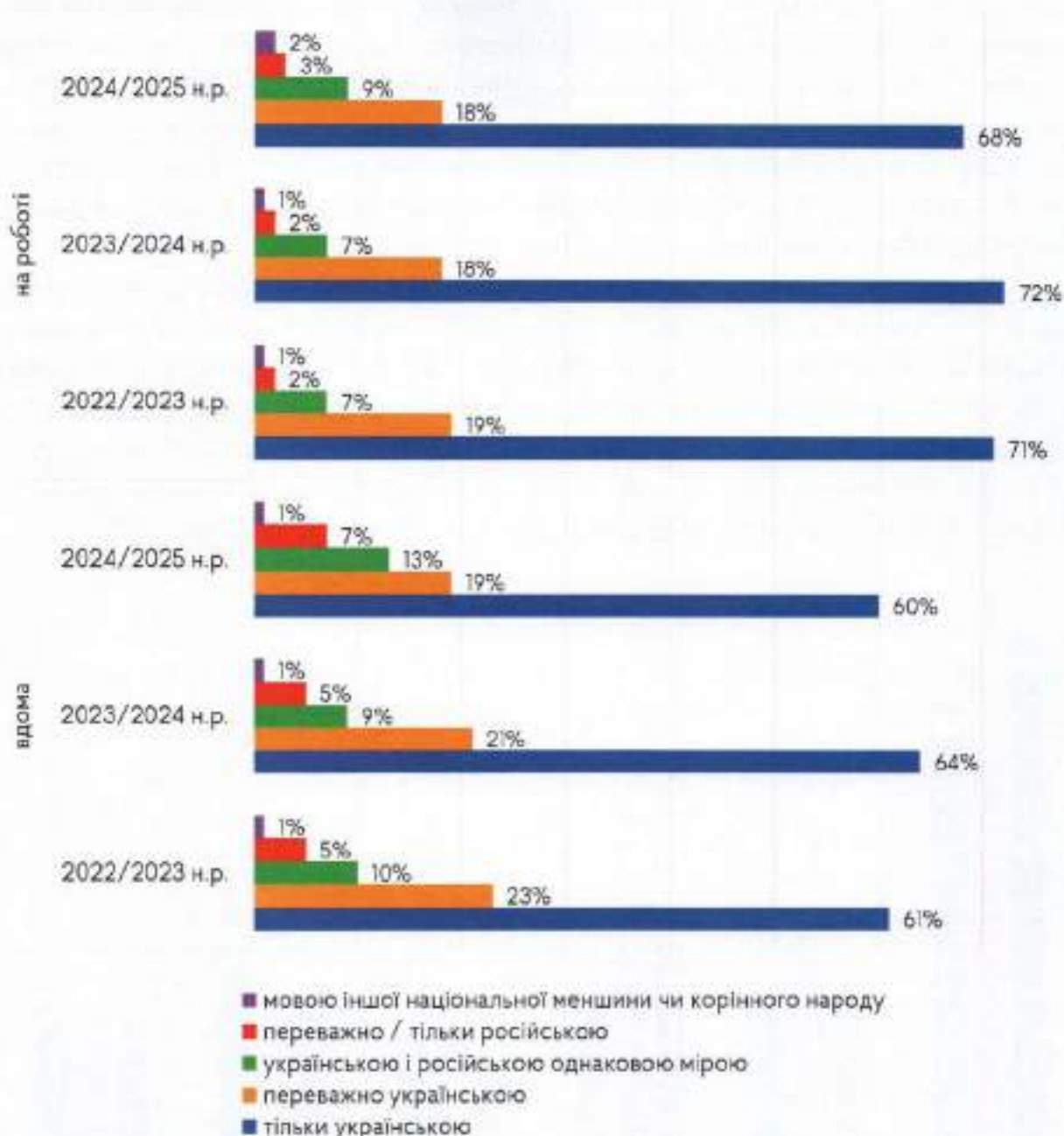

Рис. 24. Мова спілкування батьків учнів / учениць у повсякденному житті (відповіді батьків учнів / учениць)

З-поміж респондентів, які наразі перебувають за межами України, 15 % учнів / учениць та 7 % батьків зазначили, що у повсякденному житті спілкуються виключно російською мовою. Це може свідчити про збереження звичних мовних практик у середовищі вимушених мігрантів, де вживання української мови у щоденному спілкуванні ускладнене, а мовна адаптація часто відбувається не на користь рідної мови.

Якщо проаналізувати відповіді батьків та учнівства, які наразі проживають за кордоном і вдома спілкуються російською, то мовний розподіл у цій групі

респондентів переважно збігається з їхньою мовною самоідентифікацією. Зокрема, 82 % опитаних батьків зазначили, що вважають рідною мовою російську і вживають її в родинному середовищі. Подібна ситуація і серед учнівства: 87 % тих, хто назвав російську рідною, послуговуються нею у повсякденному домашньому спілкуванні. Це свідчить про відносну сталість мовної поведінки в умовах міграції, коли мовна ідентичність зберігається разом із мовною практикою, попри зміну географічного середовища.

Показовим є те, що у разі звернення до респондентів російською мовою, більшість із них все ж відповідає українською. Так, виключно українською мовою відповіли би 91 % учителів (у минулому році – 87 %), 76 % батьків (без змін) та 64 % учнів /учениць (минулоріч – 60 %). Розподіл таких відповідей за макрорегіонами загалом збігається з результатами попереднього року: найбільша частка – на Заході, найменша – на Півдні. Водночас на Сході частка респондентів, які відповіли б українською, зросла на 2 %–8 % (рис. 25).

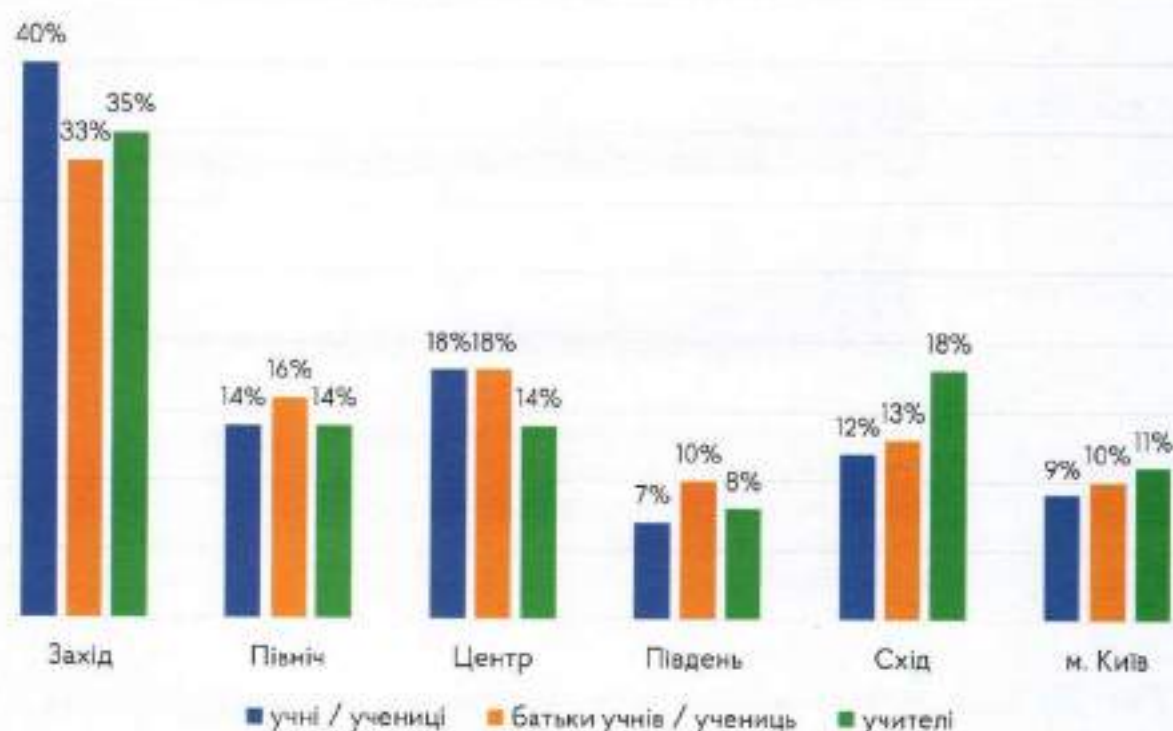

Рис. 25. Частка респондентів, які відповідатимуть українською мовою російськомовному співрозмовнику, за макрорегіонами

Водночас певна частина респондентів, хоча й спілкуються українською, у разі звернення до них російською мовою переходять на російську. Це стосується 7 % учителів, 12 % батьків та 20 % старшокласників. Найбільше таких випадків зафіксовано на Сході: серед учителів – 42 %, учнів / учениць – 30 %, батьків – також 42 % (рис. 26).

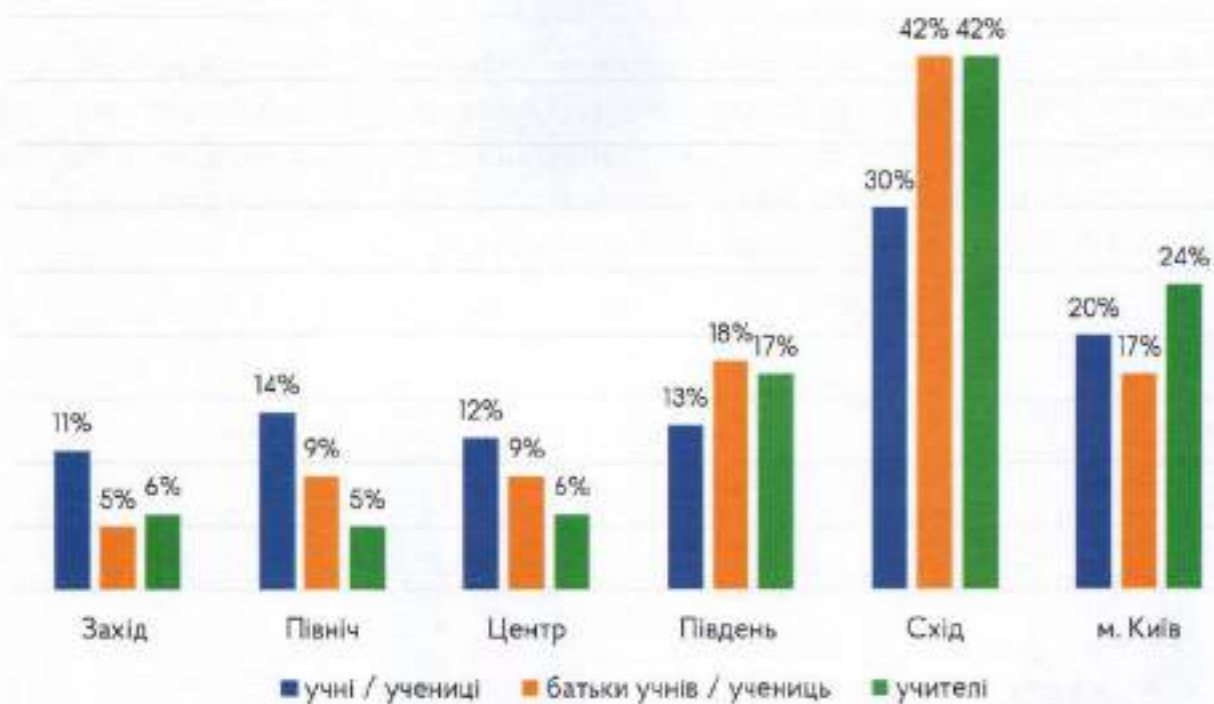

Рис. 26. Частка респондентів, які переходять на російську мову у відповідь на звернення російськомовного співрозмовника, хоча зазвичай спілкуються українською, за макрорегіонами

Зниження тенденції до відповідей українською простежується й серед тих учнів / учениць, які у повсякденному житті переважно послуговуються російською мовою: у 2023/2024 навчальному році 15 % з них відповідали б українською російськомовному співрозмовнику, тоді як у поточному навчальному році – лише 8 %.

Отже, хоча більшість респондентів демонструють готовність відповідати українською навіть у разі звернення російською, спостерігається і зворотна тенденція – частина дітей, батьків та вчителів переходять на російську, особливо у Східних регіонах.

У межах дослідження також з'ясовувалося, чи змінювалася мова спілкування останнім часом (рис. 27). Найбільше зрушень у бік активнішого використання української мови зафіксовано серед батьків (47 %) та учнів / учениць (43 %), дещо менше – серед учителів (32 %). Це може пояснюватися тим, що серед педагогів уже зросла частка тих, хто й так активно використовує українську мову не лише в закладі освіти, а й у повсякденному житті.

Цікавим є той факт, що попри поширеність російськомовного спілкування на Сході та в місті Києві, саме у Східному регіоні зафіксовано найбільшу частку респондентів, які останнім часом почали більше використовувати українську мову: серед учнів / учениць – 29 %, серед їхніх батьків – 32 %. Це свідчить про

поступові позитивні зміни у мовній поведінці навіть у традиційно російськомовному середовищі.

Невелика, але помітна частка учнів / учениць (6 %) повідомили про збільшення використання російської мови. Особливо це стосується тих, хто наразі перебуває за кордоном (11 % цієї групи), а також міських жителів (81 %). Це підкреслює необхідність посиленої підтримки державної мови у повсякденному мовному середовищі та серед українців за кордоном.

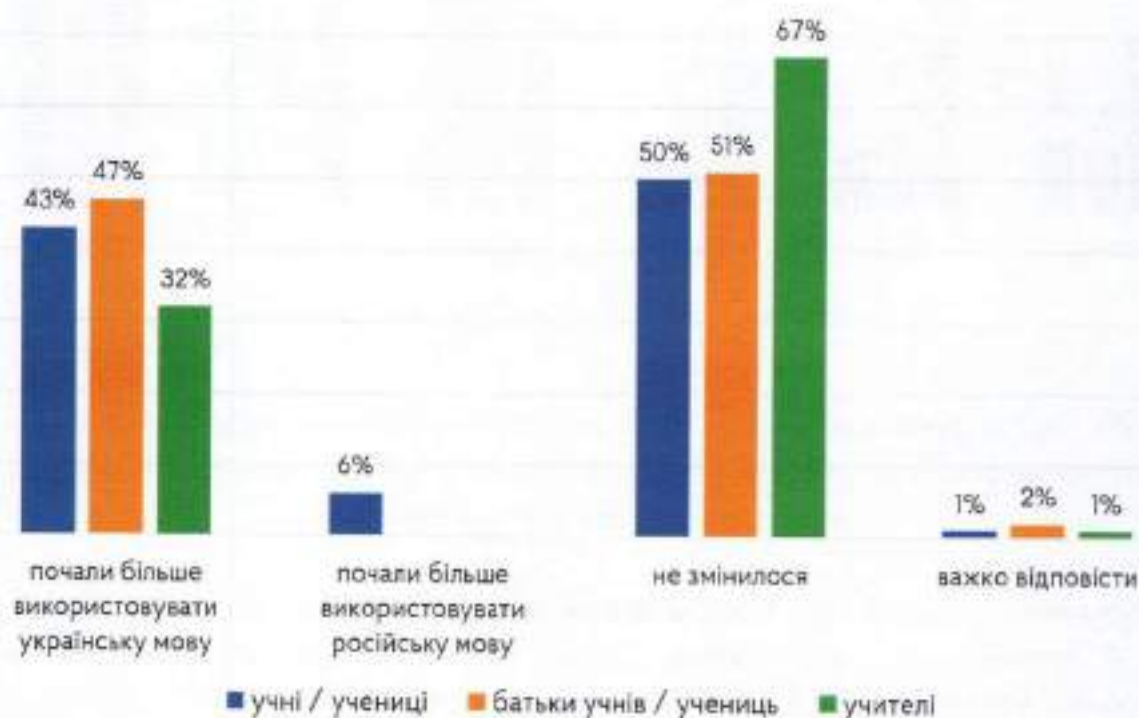

Рис. 27. Зміни у мові спілкування респондентів протягом останнього часу

Результати дослідження свідчать, що українська мова залишається основною у повсякденному спілкуванні більшості педагогів, значної частини учнівства та їхніх батьків. Водночас у приватному спілкуванні – у родинному колі та серед друзів – зберігається регіональна мовна різноманітність, а подекуди спостерігається тенденція до переходу на російську мову, навіть серед тих, хто зазвичай користується українською. Найвиразніше це проявляється у Східних регіонах та місті Києві.

Робота з батьками також має стати невід’ємною частиною підтримки українськомовного середовища. Щоб забезпечити сталий розвиток державної мови, доцільно посилювати її підтримку у сімейному спілкуванні, зокрема через інформаційні кампанії, активне обговорення мовних питань під час батьківських зборів, а також залучення родин до мовних ініціатив у закладі освіти.

Зміцнення позицій української мови у повсякденному житті сприятиме не лише формуванню мовної стійкості здобувачів освіти, а й утвердженню державної мови як інструмента національної єдності та ідентичності.

МОВА І ІНТЕРНЕТ

Інтернет є невід'ємною частиною сучасного життя, що впливає на комунікацію, дозвілля та навчання. Цифрове середовище формує нові мовні практики не лише серед учнів / учениць, а й серед їхніх батьків та педагогів. У цьому розділі проаналізовано, якими мовами користуються учасники освітнього процесу під час спілкування в інтернеті, споживання інформаційного контенту, а також як інтернет впливає на мовну поведінку та мовні вподобання.

На запитання «Чи має для тебе значення мова медіапростору?» 53 % старшокласників відповіли ствердно, 27 % зазначили, що мова для них не має значення, ще 20 % обрали варіант «важко відповісти». Серед батьків учнів / учениць ситуація дещо інша: 72 % респондентів підтвердили, що мова медіаконтенту для них має значення, 17 % — вважають, що не має, а 11 % — не змогли визначитися з відповіддю. Отримані результати свідчать про вищий рівень уваги до мовного питання серед батьків, порівняно зі старшокласниками. Ймовірно, це зумовлено більш сформованими поглядами дорослих щодо ролі мови як чинника національної ідентичності та безпеки інформаційного простору.

Динаміка використання україномовного контенту свідчить про поступове зниження його частки серед учнівства: у 2022/2023 навчальному році виключно українською мовою споживали контент 71 % опитаних, у 2023/2024 — 63 %, а у 2024/2025 — лише 54 %.

Зберігається, хоч і незначна, частка учнівської молоді (6 %), які зазвичай споживають інтернет-контент виключно російською мовою. Варто зазначити, що це найнижчий показник за останні навчальні роки: у 2022/2023 н. р. він становив 7 %, а у 2023/2024 — 9 %.

Водночас, згідно з відповідями, для 38 % опитаних мова контенту не є вирішальною — головним критерієм залишається його зміст. Ці респонденти однаково сприймають інформацію як українською, так і російською мовами (рис. 28).

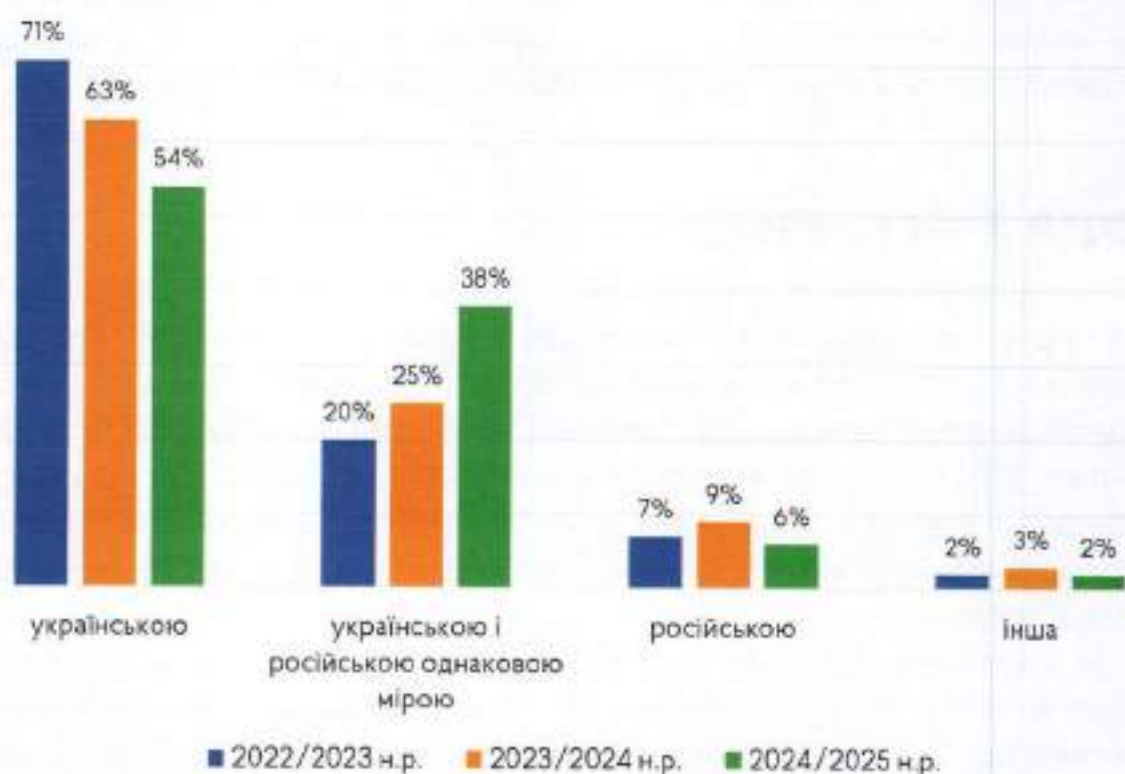

Рис. 28. Мова контенту в інтернеті учнів / учениць за навчальними роками (відповіді учнів / учениць)

Ситуація дещо відрізняється серед респондентів, які наразі перебувають за кордоном. З-поміж тих, хто споживає виключно україномовний контент, лише 2 % належать до цієї категорії. Аналогічно серед користувачів виключно російськомовного контенту частка становить 5 %, а серед тих, хто користується і українською, і російською мовами — також 5 %.

Мова медіаконтенту має значення для значної частини учнівської молоді. Попри зниження рівня використання україномовного інтернет-контенту, спостерігається стабільне зменшення використання російської мови. Водночас дедалі більше учнів / учениць орієнтуються на зміст, а не на мову подання інформації.

У сфері використання української мови під час комунікації в інтернеті серед педагогів спостерігається позитивна динаміка. Порівняно з попереднім навчальним роком частка вчителів, які спілкуються виключно українською мовою в онлайн-середовищі, зросла на 5 % (рис. 29). Цей показник, ймовірно, корелює зі збільшенням на 6 % частки респондентів-педагогів, для яких українська мова є рідною. Така тенденція може свідчити про посилення мовної ідентичності в освітньому середовищі та зростання ролі української мови у професійній діяльності вчителів.

Рис. 29. Мова спілкування в інтернеті вчителів за навчальними роками (відповіді вчителів)

Позитивна динаміка спостерігається не лише серед педагогів, а й серед батьків учнів / учениць: порівняно з двома попередніми навчальними роками зросла частка респондентів, які зазначили, що спілкуються виключно українською мовою в соціальних мережах (рис. 30). Водночас у відповідях батьків щодо мови спілкування у повсякденному житті простежується протилежна тенденція – зменшення частки тих, хто послуговується українською мовою у побуті (рис. 24).

Такий контраст може свідчити про те, що цифрове середовище, зокрема соціальні мережі, виступає своєрідним простором демонстрації мовної позиції або адаптації до публічних мовних норм. Водночас у повсякденному, приватному спілкуванні батьки частіше дотримуються звичних мовних практик.

Рис. 30. Мова, якою спілкуються батьки учнів / учениць у соціальних мережах за навчальними роками (відповіді батьків учнів / учениць)

У межах цього циклу дослідження вперше поставлено запитання: «Як ти ставишся до дубляжу фільмів українською мовою?», яке адресувалося учням / ученицям. Результати свідчать про переважно позитивне сприйняття українськомовного дубляжу серед шкільної молоді: переважна більшість респондентів підтримують таку практику, вважаючи її важливою для розвитку української мови. Кожен четвертий опитаний зайняв нейтральну позицію, зазначивши, що мова дубляжу для них не має значення і лише 5 % висловили негативне ставлення, аргументуючи це перевагою мови оригіналу (рис. 31). Наявність частки респондентів, які надають перевагу мові оригіналу, може бути пов'язана з орієнтацією на глобальний контент або володінням іншими мовами, зокрема англійською.

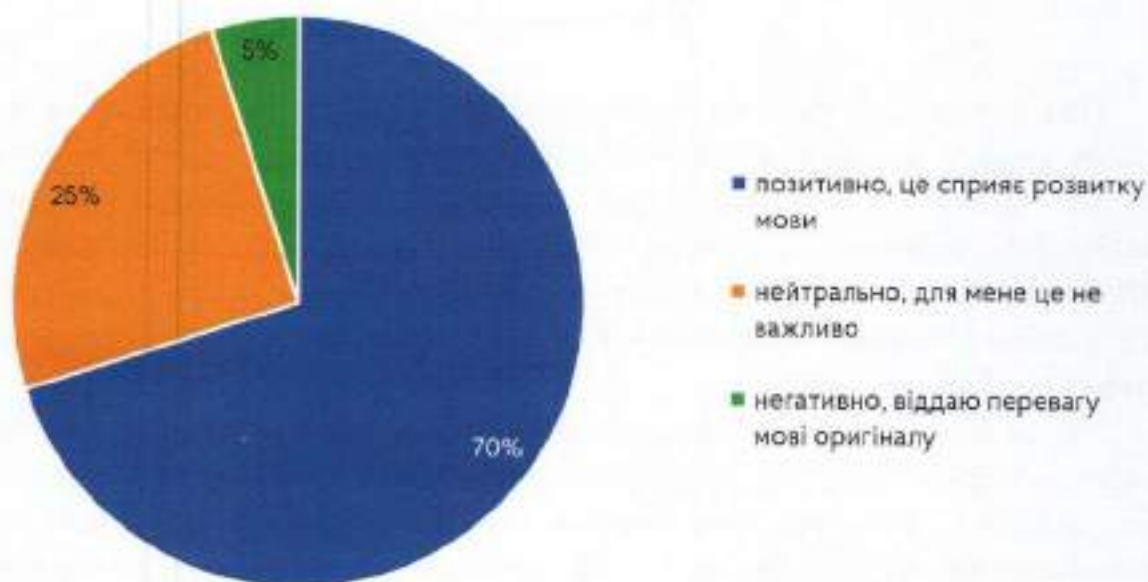

Рис. 31. Ставлення учнів / учениць до дубляжу фільмів українською мовою (відповіді учнів / учениць)

Позитивне ставлення до українського дубляжу спостерігається не лише серед школярів. 70 % педагогів та 59 % батьків також відзначили, що перегляд фільмів з українським дубляжем є ефективним способом вивчення мови. Це демонструє високий рівень усвідомлення ролі медіаконтенту у формуванні мовних навичок.

Дослідження засвідчило, що сучасна молодь активно користується інтернет-простором, де переважає українська мова, хоча збережено й помітну частку контенту російською або змішаною мовою. Більшість учнів / учениць надають перевагу змісту інформації, а не мові її подання, що відображає гнучкість мовного сприйняття в цифровому середовищі. Водночас для понад половини

старшокласників і значної частини батьків мова медіапростору має вагоме значення, що свідчить про підвищену мовну свідомість серед учасників освітнього процесу.

Закладам освіти рекомендується організовувати позакласні заходи, пов'язані з переглядом фільмів українською мовою — це можуть бути відвідування кінотеатрів із україномовним дубляжем або спільні покази фільмів у ЗЗСО. Такий формат сприятиме мовному розвитку учнів, формуванню позитивного ставлення до державної мови та підвищенню мовної компетентності у неформальному середовищі.

Існує потреба у заохоченні використання українськомовного цифрового контенту в освітньому процесі, зокрема на уроках, у позаурочній роботі та у бібліотеках, щоб збільшити мовне середовище, де українська мова є домінуючою.

Необхідно проводити інформаційно-просвітницькі кампанії для батьків і педагогів щодо ролі медіаконтенту у формуванні мовних навичок та мовної ідентичності дітей, враховуючи їхню активну участь у споживанні контенту в інтернеті.

Важливо враховувати мовні вподобання учнівства при розробці шкільних медіа- та культурних проєктів, створюючи умови для вільного вибору контенту, але спрямованого на підтримку та популяризацію української мови.

РІВЕНЬ ВОЛОДІННЯ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Оцінка рівня володіння українською мовою є одним із ключових компонентів аналізу мовної ситуації в системі освіти. У межах дослідження респонденти не лише самооцінювали власний рівень володіння українською мовою, а й визначали, як, на їхню думку, володіють державною мовою інші учасники освітнього процесу – батьки, вчителі та учні / учениці.

Результати дослідження (рис. 32–34) свідчать про високу однотайність в оцінюванні рівня володіння українською мовою педагогічними працівниками. Абсолютна більшість старшокласників (93 %) і їхніх батьків (91 %) високо оцінили мовну компетентність учителів. Своєю чергою 95 % педагогів позитивно оцінили власне володіння державною мовою, а 93 % — рівень мовної компетентності своїх колег. Така узгодженість в оцінках демонструє сталу мовну впевненість педагогів.

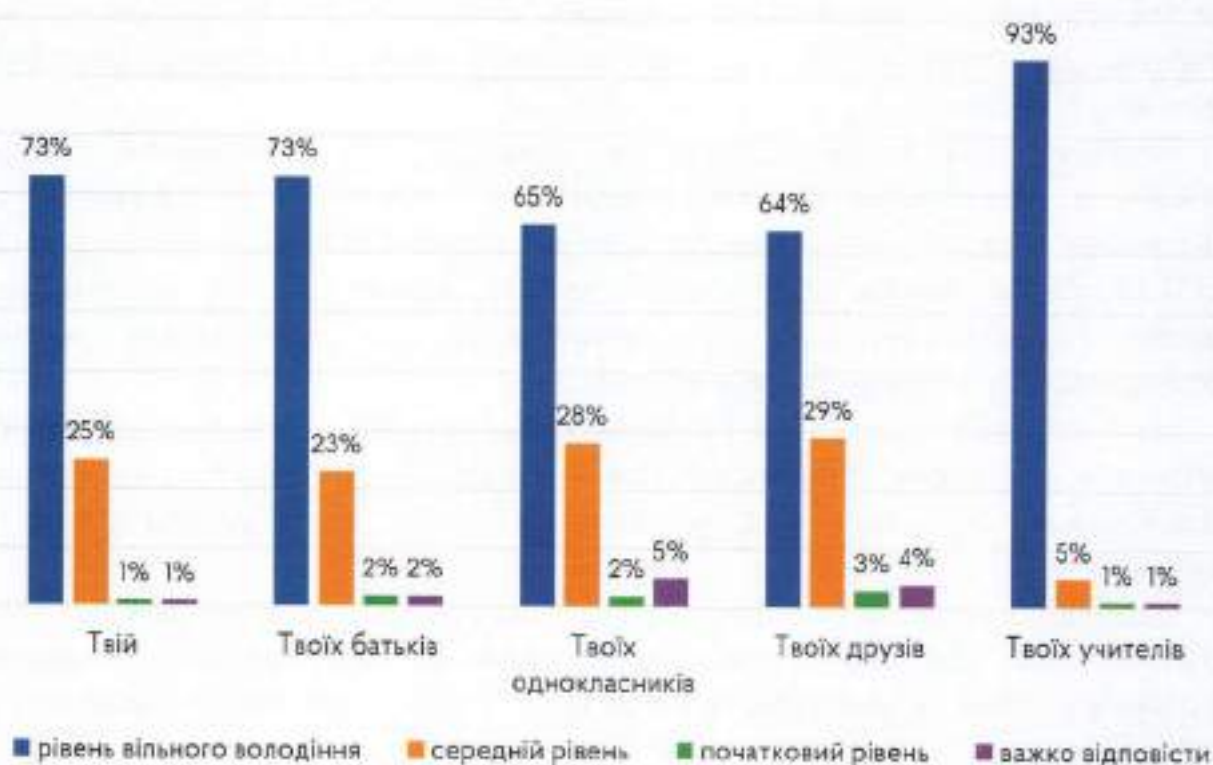

Рис. 32. Рівень володіння українською мовою середовища учнів / учениць (відповіді учнів / учениць)

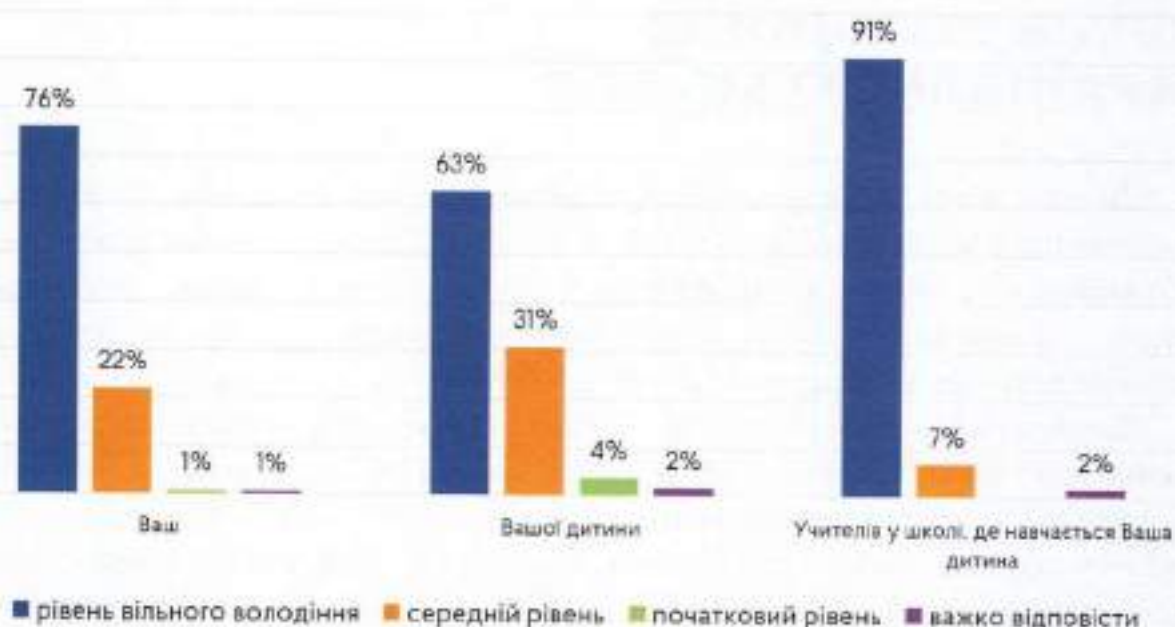

Рис. 33. Рівень володіння українською мовою середовища батьків учнів / учениць (відповіді батьків учнів / учениць)

Рис. 34. Рівень володіння українською мовою середовища вчителів (відповіді вчителів)

Разом із високими оцінками рівня володіння українською мовою педагогами результати дослідження показали більш помірні показники щодо мовної компетентності учнів / учениць. Так, самооцінка старшокласників щодо власного рівня володіння українською мовою становить 73 % (йдеться про тих, хто зазначив «вільно володію»). Батьки оцінили мовний рівень своїх дітей дещо нижче — на 63 %, що є зниженням порівняно з минулим роком, коли аналогічний показник становив 70 %. Педагоги, у свою чергу, оцінили рівень володіння українською мовою своїх учнів на 60 % (рис. 35). Учнівська молодь, ймовірно, оцінює себе більш оптимістично, тоді як дорослі (батьки та педагоги) — з певною критичністю або більш високими вимогами.

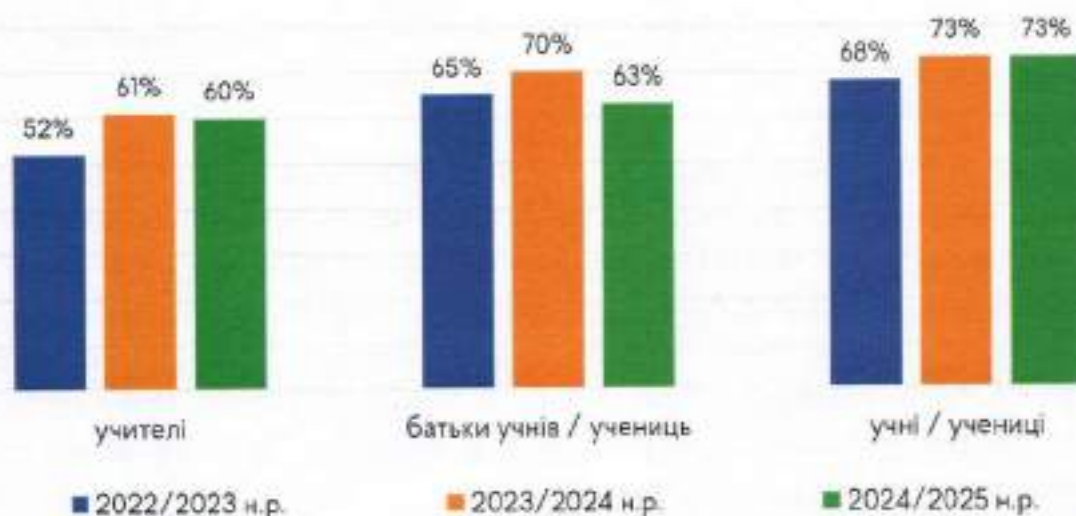

Рис. 35. Частка учнів / учениць, які мають рівень володіння українською мовою як вільний, за навчальними роками

Щодо рівня володіння українською мовою батьками, то цьогоріч 76 % з них оцінили свій рівень як «вільне володіння», що дещо нижче порівняно з минулим роком (80 %). Таке зниження цілком узгоджується із загальною динамікою: цього року спостерігається зменшення частки батьків, які послуговуються виключно українською мовою як у побуті, так і на роботі.

Оцінки з боку інших учасників опитування також виявилися різними: діти оцінили мовний рівень своїх батьків на 73 %, тоді як педагоги — на значно нижчому рівні, лише 54 %. Це може свідчити про те, що вчителі частіше звертають увагу на мовні бар'єри під час комунікації з батьками в освітньому контексті, зокрема під час зустрічей, через листування в месенджерах, електронну пошту чи під час індивідуальних розмов (рис. 36).

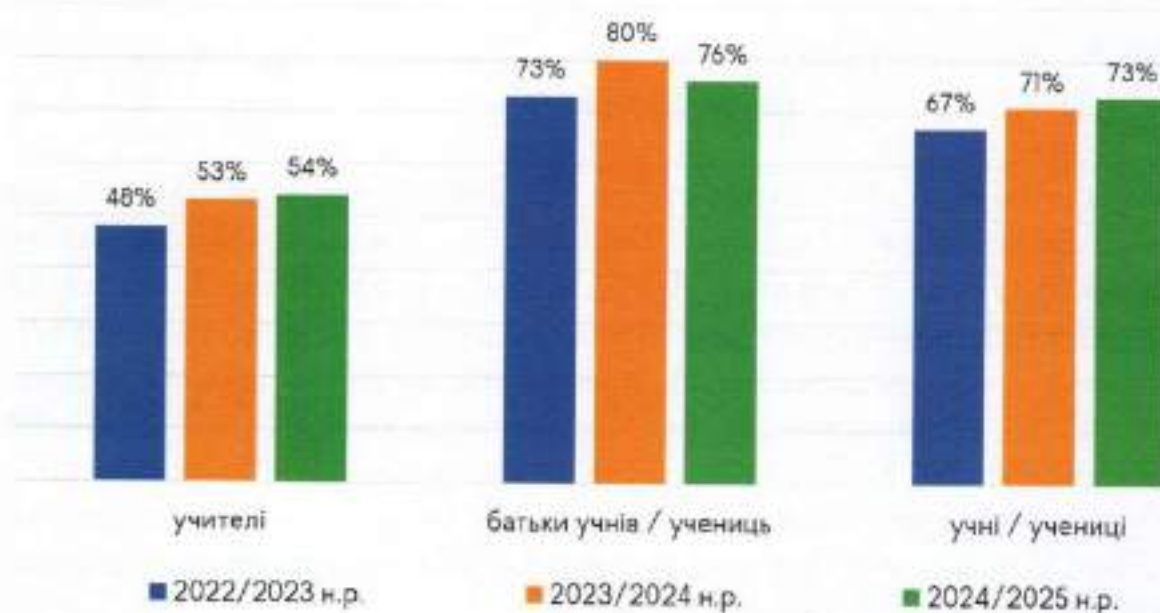

Рис. 36. Частка батьків учнів / учениць, які мають рівень володіння українською мовою як вільний, за навчальними роками

Окрім того, цьогоріч спостерігається позитивна динаміка в оцінках учнівства рівня володіння українською мовою серед своїх однокласників: частка тих, хто оцінив рівень вільного володіння як «високий», зросла на 2 % — з 63 % до 65 %. Це узгоджується з результатами дослідження, яке показало, що на 2 % збільшилася також частка учнів, які спілкуються виключно українською мовою як під час уроків, так і на перервах (рис. 19). Така тенденція свідчить про поступове зміцнення української мови в освітньому середовищі та підвищення мовної самоусвідомленості серед учнів / учениць.

Результати опитування свідчать про загалом високий рівень володіння українською мовою серед учасників освітнього процесу. Найвищі оцінки отримали педагоги. Натомість оцінки мовних навичок батьків з боку вчителів

залишаються нижчими, ніж самооцінки чи оцінки з боку дітей, що вказує на певні мовні бар'єри у спілкуванні.

Доцільно розглянути можливість проведення шкільних комунікаційних заходів або консультацій для батьків, спрямованих на підтримку та розвиток культури українськомовного спілкування. Це сприятиме кращому порозумінню між родинами та закладом освіти, а також посилить єдність мовного середовища.

ЧИННИКИ, ЩО СТРИМУЮТЬ ДІТЕЙ ВИКОРИСТОВУВАТИ ДЕРЖАВНУ МОВУ В УСІХ СФЕРАХ ЖИТТЯ

Попри загальну позитивну динаміку у використанні української мови в освітньому середовищі та побуті, не всі учні / учениці послуговуються державною мовою у повсякденному житті. Цей розділ зосереджується на виявленні чинників, які стримують школярів від повноцінного використання української мови у всіх сферах – під час спілкування з однолітками, у сімейному колі, онлайн-просторі та дозвіллі. Аналіз таких бар'єрів дозволяє глибше зрозуміти, які соціальні, культурні чи особистісні обставини впливають на мовний вибір дітей, а також окреслити напрями подальших зусиль з підтримки мовного середовища.

На думку педагогів, основним чинником, який негативно впливає на рівень використання української мови учнями / ученицями, є мовна ситуація в родині: 43 % учителів зазначили, що вдома діти переважно спілкуються російською мовою.

Ще однією поширеною причиною є звичка спілкуватися іншою мовою або суржилом – на це вказали 24 % опитаних педагогів. Кожен п'ятий респондент звернув увагу на мову контенту в інтернеті та соціальних мережах, яку споживають діти, як чинник, що впливає на мовний вибір.

Попри це, спостерігається позитивна динаміка: частка вчителів, які зауважують, що учні / учениці спілкуються виключно державною мовою, зросла з 43 % до 48 % порівняно з попереднім навчальним роком.

До того ж окремі відповіді вчителів було подано у відкритій формі – з прикладами й особистими коментарями. Вони ілюструють індивідуальне бачення ситуації на рівні класу чи закладу освіти. Подано зі збереженням авторської лексики.

«Коли людину примушують користуватися певною мовою, це викликає лише супротив»

«Шкода, але діти під час війни використовують російську мову, бо "понтуються"»

«Проблема у ставленні батьків до мови: іноді учень чудово володіє мовою, але відверто не хоче її використовувати. Вочевидь, така позиція батьків – або проти, або "яка різниця". Правда, таких учнів дуже мало»

На думку учнів / учениць, чинниками, що стримують використання державної мови в усіх сферах повсякденного життя, є звичка спілкуватися в родині російською мовою, на що вказали 35 % опитаних. Ще 30 % зазначили, що перешкодою є недостатній рівень володіння українською мовою, а 20 % респондентів звернули увагу на упереджене ставлення до української мови з боку оточення.

Попри це, 45 % опитаних школярів зазначили, що послуговуються українською мовою в усіх сферах життя, що свідчить про поступове розширення функціонування державної мови серед молоді.

У відкритих відповідях учні також поділилися власним досвідом і спостереженнями щодо мовної ситуації у своєму середовищі. Наведені приклади подано зі збереженням авторської лексики.

«Примус та жорстке нав'язування. Наче під прицілом весь час! Навіщо цей тотальний контроль? Важливо те, що каже людина, а не якою мовою»

«Інші говорять, що "звикли говорити тільки російською і їм так зручно", але я російською не говорю»

«Я як на українському розмовляю так і на російській, на англійській. Не бачу проблем яку мову використовувати, мова – щоб до людини доходила інформація, і не має різниці яку використовувати»

У відкритих відповідях старшокласники також порушували питання вживання суржику, що свідчить про складність мовної ситуації та потребу у формуванні стійкої мовної норми. Ці чинники вказують на необхідність цілеспрямованої підтримки мовної практики учнів / учениць як у закладі освіти, так і поза його межами.

На думку батьків, більшість їхніх дітей не мають бар'єрів щодо використання української мови – 52 % респондентів зазначили, що «ніщо не стримує, моя дитина завжди спілкується українською». Водночас близько чверті опитаних (24 %) вказали на звичку споживати контент в інтернеті російською мовою як чинник, що може впливати на мовну поведінку дітей. Ще 20 % батьків згадали

про звичку спілкуватися в родині російською або іншою мовою, і стільки ж – про спілкування російською поза межами закладу освіти.

Серед менш поширених чинників – власне небажання дитини вживати українську мову (8 %) та звичка послуговуватися російською мовою навіть у закладі освіти (4 %) (рис. 37).

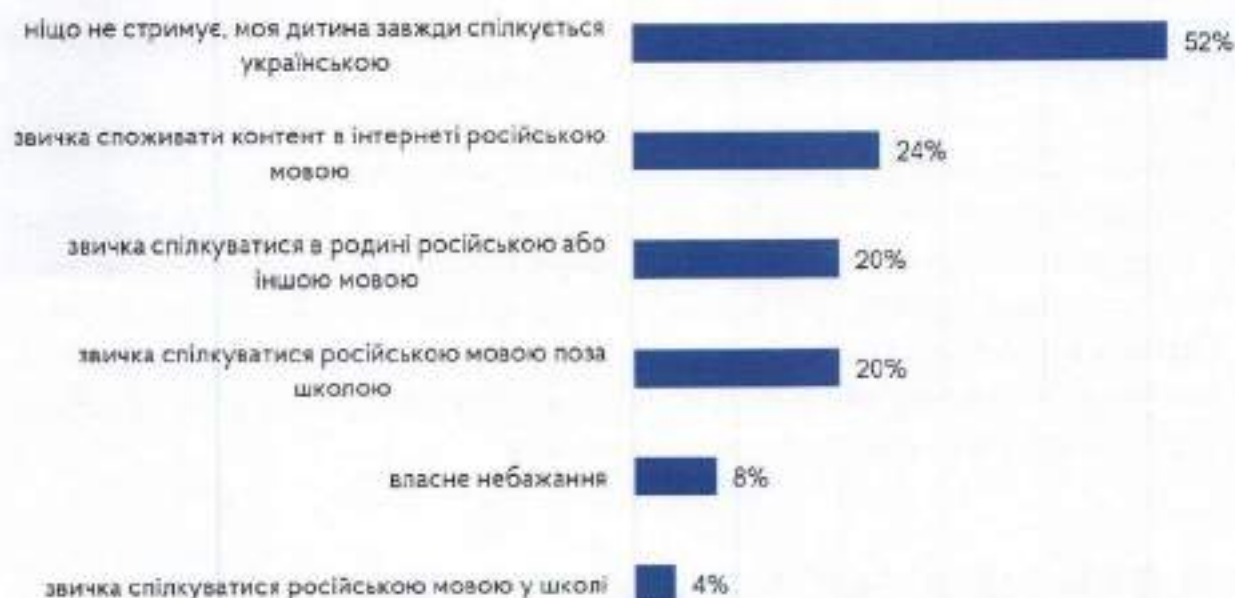

Рис. 37. Чинники, які негативно впливають на використання учнями / ученицями державної мови у всіх сферах життя (відповіді батьків учнів / учениць)

У відкритих відповідях батьки детальніше окреслили обставини, які, на їхню думку, впливають на мовну поведінку дітей. Зокрема, було зазначено:

«Спілкування інших у школі російською спонукає дитину переходити на російську в школі, а потім і дома за звичкою»

«Дитина володіє трома мовами і сама вирішує коли якою спілкуватись. Мова не є чиеюсь власністю, отже асвсі мови в Світі мають право використовуватись без обмежень»

«Російськомовне оточення однолітків іноді заважає формуванню впевненості в собі та формуванню об'єктивного іміджу (дитина відчуває себе "не такою" в такому середовищі)»

Також окремі батьки звертали увагу на поширене вживання дітьми суржику, що, на їхню думку, є наслідком несталого мовного середовища, а також браку

системного прикладу та практики використання літературної української мови як у школі, так і поза нею.

Результати опитування засвідчують, що хоча значна частина учнівської молоді регулярно послуговується українською мовою в різних сферах життя, існує низка чинників, які стримують її повноцінне використання. До основних бар'єрів респонденти віднесли мовну ситуацію в сім'ї (спілкування вдома російською або суржиком), звичку споживати російськомовний інтернет-контент, упереджене ставлення до української мови в окремих середовищах, а також власну невпевненість через недостатній рівень володіння.

Водночас зростання частки тих учителів, які засвідчують, що їхні вихованці спілкуються українською мовою, є позитивним індикатором змін.

Закладам освіти варто ініціювати цілеспрямовану роботу з формування стійкого українськомовного середовища, зокрема через запровадження мовних клубів, дискусійних гуртків, тематичних розмовних зустрічей, мовні квести тощо.

Батькам варто бути свідомими учасниками мовного виховання своїх дітей, зокрема через підтримку українськомовного спілкування у родині та сприяння доступу до якісного українськомовного контенту.

ОСВІТНІ ПЛАТФОРМИ / КУРСИ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У сучасному цифровому середовищі доступ до онлайн-ресурсів стає важливим чинником у процесі вивчення української мови. Відповіді учасників опитування — учнів / учениць, батьків і педагогів — засвідчують, що освітні платформи, онлайн-курси та мобільні застосунки відіграють усе помітнішу роль у підтримці й розвитку мовних компетентностей.

За результатами опитування старшокласників встановлено, що 68 % учнів / учениць виявили бажання додатково вивчати або покращити свої знання з української мови. Це свідчить про високий рівень мотивації молоді щодо вдосконалення своєї мови спілкування.

Найбільша частка таких респондентів — у Західному регіоні (30 % серед усіх, хто виявив бажання). Водночас у Східному регіоні також простежується значний запит: 22 % опитаних учнів / учениць зазначили, що хотіли б покращити знання з української мови. Найменша частка охочих — на Півдні (9 %) (рис. 38).

Цікаво, що серед тих учнів / учениць, які висловили бажання удосконалити свою українську мову, 3 % наразі перебувають за кордоном. Причому переважна більшість із них (70 %) — це діти зі Сходу України.

Такий регіональний розподіл демонструє, що зацікавленість у вивченні української мови виявляють здобувачі освіти незалежно від мовного середовища

— як у традиційно українськомовних регіонах, так і в тих, де переважає двомовність.

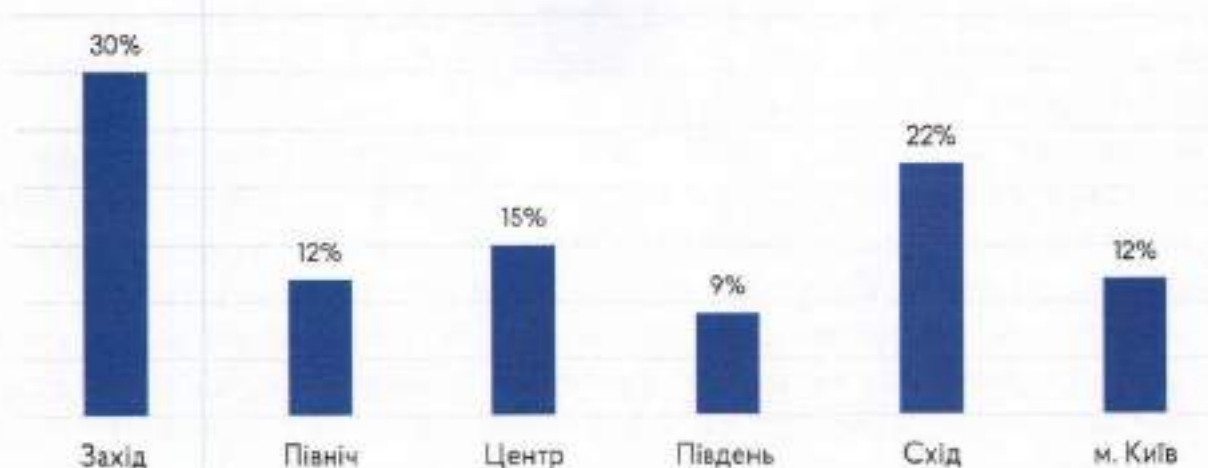

Рис. 38. Бажання учнів / учениць додатково вивчати українську мову та/або удосконалювати її знання, розподіл за макрорегіонами (відповіді учнів / учениць)

Поточний рівень зацікавленості учнів / учениць у додатковому вивченні української мови майже не змінився порівняно з минулим роком, однак суттєво нижчий, ніж у 2022/2023 н. р. (рис. 39).

Стабільність частки учнів / учениць, які виявляють бажання додатково вивчати українську мову (68 % цього року проти 67 % торік), може частково пояснюватися зростанням використання державної мови під час освітнього процесу. Це, ймовірно, формує відчуття достатнього рівня володіння мовою та знижує потребу в додаткових мовних курсах.

Рис. 39. Бажання учнів / учениць додатково вивчати українську мову та/або удосконалювати її знання за навчальними роками (відповіді учнів / учениць)

На запитання «Чи знаєш Ти про діючі курси та/або освітні платформи з вивчення української мови в твоєму місті / селі?» 54 % старшокласників відповіли ствердно. При цьому серед респондентів, які обізнані з наявними мовними можливостями, лише 21 % становлять учні / учениці сільської місцевості, тоді як 79 % — діти з міста.

Із відповідей батьків також видно зростання поінформованості: 41 % респондентів знають про наявні мовні курси, тоді як у минулому році таких була лише третина. Розподіл за місцем проживання аналогічний до результатів учнівського опитування: 85 % — мешканці міста, 15 % — мешканці села.

Такий розподіл вказує на наявну нерівність у доступі до мовних ресурсів між містом і селом. Інформування про освітні можливості з вивчення української мови потребує посилення в сільських громадах, зокрема шляхом залучення закладів освіти, місцевих органів управління освітою та громадських організацій.

Окрім того, 8 % педагогів зазначили, що до них зверталися учні / учениці та/або їхні батьки з числа внутрішньо переміщених осіб із запитом щодо можливостей покращення рівня володіння українською мовою — зокрема, стосовно мовних курсів або освітніх онлайн-платформ. За регіональною належністю таких звернень, переважна більшість (85 %) надійшли від родин, які мешкають у містах, що знову ж таки вказує на потребу посилити інформування та доступ до мовних ресурсів у сільських громадах.

85 % учителів (минулого року — 88 %) та 80 % батьків учнів / учениць (було 81 %) вважають доцільним створення безкоштовних курсів, тренінгів та освітніх платформ для опанування та вдосконалення знань і навичок з української мови. Цей показник вказує на стійку підтримку серед педагогічної спільноти та батьків і актуальність розвитку таких ресурсів у сучасних умовах.

На запитання про найефективніші, на думку старшокласників, способи вивчення української мови учні / учениці найчастіше обирали перегляд фільмів українською мовою (72 %) та спілкування з носіями мови (також 72 %). Водночас 70 % респондентів вважають дієвим читання книжок і статей, 66 % — уроки з викладачем, а 52 % — онлайн-курси та мобільні додатки.

На думку педагогів, найкращими способами опанування української мови є спілкування з носіями мови та читання літератури — по 80 % відповідно. Такої ж позиції дотримуються й батьки учнів / учениць (рис. 40).

Рис. 40. Фактори, що можуть поліпшити опанування української мови

Серед відкритих відповідей діти зазначили такі способи покращення мовних навичок, як спілкування українською у побуті, відвідування мовних клубів, спів українських пісень, а також життя в українськомовному середовищі, зокрема, в Україні. Це свідчить про усвідомлення учнівською молоддю важливості як формального, так і неформального занурення у мовне середовище для досягнення високого рівня володіння державною мовою.

У відкритих відповідях учителі акцентували увагу на важливості внутрішньої мотивації кожної людини до спілкування українською мовою. Зокрема, було зазначено:

«Найкращим способом вивчення мови є шлях самопізнання себе як українця, а відтак – мову країни, в якій живеш повинен знати краще, ніж турист»¹

Батьки також наголошували на ролі особистого бажання у вивченні мови, а серед ефективних засобів, на їхню думку, – популяризація українськомовної музики, мультфільмів та контенту загалом.

¹ Наведена цитата з опитування батьків учнів / учениць щодо питання «Які способи вивчення української мови Вам здаються найефективнішими?» подана зі збереженням їхньої лексики.

Результати опитування свідчать про стабільно високий інтерес до вивчення та вдосконалення української мови серед учнівства. Переважна частка старшокласників, батьків і педагогів підтримують створення безкоштовних курсів, мовних клубів і онлайн-ресурсів для вивчення мови.

У зв'язку з цим доцільно рекомендувати закладам освіти активніше інформувати здобувачів освіти та їхні родини про можливості вивчення української мови, зокрема щодо доступу до освітніх платформ та мовних ініціатив. Також варто ініціювати створення або підтримку неформальних мовних клубів, особливо у сільській місцевості, і заохочувати учнівство до участі в позакласних заходах, пов'язаних із культурним україномовним середовищем — наприклад, показах фільмів, прослуховуванні музики чи участі в театральних гуртках.

Результати моніторингового дослідження у 2024/2025 навчальному році засвідчили позитивну динаміку у використанні та сприйнятті української мови в різних сферах життя учасників—опитування. У більшості випадків учні / учениці, батьки та педагоги високо оцінили рівень володіння українською мовою — як власний, так і один одного. Освітнє середовище залишається ключовим простором використання державної мови, а її роль як мови навчання загалом не викликає заперечень.

Водночас спостерігається вплив мовного середовища родини, оточення та інтернет-контенту на мовні практики дітей. Частина учнів продовжують спілкуватися іншими мовами або суржиком, хоча поступово зростає частка тих, хто користується українською мовою і під час перерв, і у повсякденному житті.

Враховуючи вищезазначене, підтримка з боку дорослих (учителів і батьків) залишається ключовим чинником у формуванні сталої мотивації учнівства до активного використання державної мови. Саме взаємодія освітнього середовища, родинного кола та доступних мовних можливостей поза закладом освіти створює сприятливі умови для зміцнення мовної впевненості та формування звички щоденного послуговування українською мовою в усіх сферах життя.